

KELET ÉS NYUGAT HATÁRÁN

AZ ÁRPÁDKORI ROTUNDÁK EREDETKUTATÁSA

KÉSZÍTETTE: MÁTÉ BALÁZS
VARGA GÉZA

KONZULENS: DARAGÓ LÁSZLÓ

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA 2018

M Ű E G Y E T E M 1 7 8 2

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	4
2. FORMAI ÉS FUNKCIONÁLIS ELŐZMÉNYEK	8
2.1 A KÖR MINT ŐSI SZIMBÓLUM.....	9
2.1 MAUZÓLEUMOK	10
2.1 KELETI CENTRÁLIS TEMPLOMOK	11
2.1 KERESZTELŐKÁPOLNÁK.....	12
3. KÖRNYEZŐ NÉPEK KÖRTEMPLOMAI.....	14
3.1 KIALAKULÁS KÖRÜLMÉNYEI.....	15
3.3 KORAI SZLÁV ROTUNDÁK	18
3.4 LENGYEL KÖRTEMPLOMOK	23
4. A FORMA KERESI A FUNKCIÓT	26
4.1 A FÜGGETLEN MAGYAR KIRÁLYSÁG.....	27
4.2 EGYHÁZI KÖZPONTOK PALOTAKÁPOLNÁI	30
4.3 NEMZETSÉGFŐI KÖZPONTOK	35
4.4 PLÉBÁNIATEMPLOMOK.....	40
4.5 KARNEREK	44
5. HIPOTÉZISEK KRITIKAI VIZSGÁLATA	50
5.1 AACHEN TOVÁBB ÉLÉSE	51
5.2 KELET HATÁSAI	52
5.4 EGYENSÚLY KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT	53
5.5 MULTIFUNKCIONÁLIS KÖRTEMPLOMOK.....	55
6. ÖSSZEGZÉS	56
 BIBLIOGRÁFIA	59
 FÜGGELÉKEK	

1. FEJEZET

BEVEZETÉS

A Közép-Európában élő népek történelmének kezdetét nagyban befolyásolta a keresztény kultúra elterjedése. A korábban pogány szokások szerint élő népcsoportok állammá fejlődtek¹, és komoly politikai döntéseket kellett meghozniuk több nagy birodalom szorítása között. A Kelet vagy a Nyugat befolyása érvényesüljön jobban? Az eddig pogány szokások szerint élő emberek vallási gyakorlata hogyan tud átalakulni a kereszténység által hirdetett tanok mentén? Ezek a folyamatok miként tudnak téri formát öltetni? Államalapító királyaink idején – kezdve Gézával és Istvánnal – többek között ezek a kérdések merültek fel építészeti és vallási kultúránk fejlődése közben.

Építészettörténeti kutatásunkban kísérletet teszünk az ezen történelmi körülmények között kialakult templomforma, a kora-középkori, román körtemplom eredetének és funkciófejlődésének a felvázolására. Körtemplomnak – vagy más néven rotundának – nevezzük azokat a centrális kápolnákat, amelyek alaprajza alapvetően kör alakú. Tiszta kör formával azonban csak kevés esetben találkozunk, leggyakrabban a kör hajóhoz egy patkó- vagy félköríves apszist toldottak, de gyakoriak a belsőfülkés vagy a későbbi emlékek esetében a karéjokkal bővített példák is.

Kifejezetten érdemes a választott témát a régiókban – Közép-Európában – vizsgálni, hiszen ez a konkrét típus csak itt jelenik meg. A Kárpát-medence területén pedig jelen ismereteink szerint kiemelkedően sok, közel kétszáz rotunda található, amelyek a 10. század kezdetétől egészen a 14. század elejéig, a gótika kezdetéig épültek. A körtemplomok, kezdve a királyi építkezésekkel, látni fogjuk, hogy később a nemzetségfők körében is népszerűvé váltak, majd az egyszerű, falusi plébániatemplomok körében is megjelentek. Tehát a rotundák egy kedvelt szakrális térré váltak Európa szívében, ahol kelet és nyugat hatása egyszerre érvényesült az ezredforduló környékén.

Már több magyar kutató is foglalkozott a kora-középkori rotundákkal előttünk. Az egyik első, figyelemfelkeltő tanulmányt Gervers-Molnár Vera írta a témában². Több külföldi példa bemutatása után funkció és alaprajzi különlegesség szempontjából osztja csoportokra az

¹ Magyar Királyság-1000; Lengyel Királyság-1025; Cseh Fejedelemség- 880 körül; Morva Fejedelemség-9.század eleje

² Gervers-Molnár, 1972

emlékanyagot. Sokat foglalkozik írása elején Nagy Károly aacheni palotakápolnájával, melyet a rotundák egyértelmű előképének állít be.

Kozák Károly¹ már árnyalja ezt a képet, és nem feltétlenül az aacheni kápolnát jelöli meg fő hatásnak a körtemplomok eredetében. Ő a Közép-Európa centrális templomait bemutató átfogó tanulmányát egy építészettörténeti előképeket felvonultató résszel kezdi, majd a külföldi példákat felvonultatva a korai magyar rotundákkal, a palotakápolnákkal foglalkozik részletesebben.

Ezeken kívül még Szilágyi András tanulmányát² említenénk meg. Hosszas történelmi és építészettörténeti bevezető után számba veszi az addig ismert rotundákat, mindegyikről egy kisebb leírást közölve. Jelen bevezetőben csak a legfontosabb szakirodalmakat említettük meg, rajtuk kívül még számos más hazai és külföldi tanulmány foglalkozik a téma valamely szegletével. Érdemes megjegyezni, hogy eddig még leginkább csak művészettörténeti szemlélettel közelítették meg a körtemplomok kérdését, mi megpróbáltuk építészettörténeti szempontból vizsgálni ezt a kérdéskört.

Dolgozatunkban nagy hangsúlyt fektettünk a funkció fejlődésének bemutatására. Egy, a centrális terek formai és funkcionális előzményeiről szóló rövid építészettörténeti összefoglaló után bemutatjuk az eredet és a használat kérdésének szempontjából fontosnak tartott külföldi példákat. Ezután áttérünk a hazai emlékek tárgyalására, melyeknek csoportosításában a kialakulás folyamatára és a közben változó funkció bemutatására koncentrálunk. Végül pedig megfogalmazzuk a leírtakból levont következtetéseinket és az általunk felállított hipotéziseket.

¹ Kozák, 1985

² Szilágyi, 2009

2. FEJEZET

FORMAI ÉS FUNKCIONÁLIS ELŐZMÉNYEK

A KÖR MINT ÓSI SZIMBÓLUM

A kora-középkori rotundák tárgyalásánál figyelembe kell azt is vennünk, hogy éppen a pogányság kihalásának és a kereszténység elterjedésének az idején járunk. Mivel az egyiknek a vége és a másiknak a kezdete természetes módon átfedésben volt egymással, számolnunk kell a körtemplomok kialakulásában ilyen jellegű hatással is.

A kör szimbolikája leggyakrabban a földi és a túlvilági lét kapcsán kerül elő. A kör alakzatban az ember a teljességet, a tökéletességet, Isten szimbólumát látta már a prehisztorikus korokban is. Az égbolt mintegy kupolaként magasodik a föld felett, melynek a földdel való metszete kört ad ki. Míg ezzel ellentétben a négyzet jelképezi a földet, mely dinamizmusában inkább a passzivitást jeleníti meg.

A pogány hitvilág építményei közül számos centrális, kör alakú példát lehet említeni. Ilyenek például az egyszerű kőkörök vagy a paliszádokkal és árkokkal elhatárolt újkőkori építmények, rondellák.¹ Ezekkel elhatároltak egy kör alakú teret, amire nem építettek semmilyen lefedést, azt az égbolt biztosította. A tér szakralitását a kör mint szimbólum adhatta.

A körkörösen elhelyezett kőtömbökből és földsáncokból álló monumentális építmény, a Stonehenge esetében is a kör alakzattal találkozunk. A mai Törökország délkeleti részén tárták fel a régészek a Göbekli Tepe elnevezésű, az emberiség eddig ismert legkorábbi kör alakú szakrális helyét, ahol több, álló oszlopok alkotta kőkört találtak.

A vándorló nomád népek lakóépülete – a jurta – is a kört jeleníti meg alaprajzában. Ez az épület ugyan lakófunkciót töltött be, de mivel kialakítottak benne egy kis szentélyt, ezért valamilyen mértékben ennek is volt a vallásukhoz kötődő szerepe. A pogány szakralitásban az építészetén kívül a vallási tárgyak esetében is találkozunk a körformával. A szertartásokhoz használt sámándob formája ugyancsak bizonyítja ennek a szimbólumnak a túlvilághoz kapcsolását.

Megállapítható tehát, hogy – más egyéb okok mellett – a magyarságban még intenzíven élő pogány szakrális szokásokból adódóan a körtemplomok kör alaprajzában formai előzményei között mindenképpen figyelembe kell vennünk annak szimbolikus vonatkozásait is.

¹ Németh, 2017, 37-40. old.

MAUZÓLEUMOK

A szenteknek, a kimagasló keresztényi életet élő embereknek vagy az uralkodóknak, vezetőknak mauzóleumokat emeltek, amibe eltemették őket. Ezek az épületek voltak hivatottak az adott személy jelentőségét hirdetni. Ezt a formát, vagy az ahhoz tartozó funkciót már a prehisztorikus időkben is használták. A Stonehenge és az egyiptomi piramisok előtt épült a mai Anglia területén, a newgrange-i földhalom, temetkezés céljából. Majd a sztyeppe népek is földhalmokba – az úgynevezett kurgánokba – temetkeztek. Egy egyszerű gödröt ástak – amibe elhelyezték a holtat –, majd ezt befedték földdel. Az etruszkoknál is megjelenik ez az építészeti elem – amit náluk tumulusznak hívunk – melynek hatása később az ókori római mauzóleumok esetében is felfedezhető.

A görögök centrális épületeket, heroonokat emeltek olyan személyek számára, akik valamilyen kapcsolatban álltak az égi világgal. (Olympia, Philipposnak emelt Philipeion) Ezek annyiban különböznek a mauzóleumoktól, hogy az adott személy nem lett eltemetve benne, hanem mintegy emlékműként funkcionáltak. A mauzóleum szó is a hellenisztikus világban gyökerezik. Egy perzsa helytartó, Mauszollosz, tartományának központjában, Halikarnaszosban megépítette saját síremlékét. Ez az épület az eddigi formától eltérve, perzsa és egyiptomi hagyományokat ötvözve épült, amit a megrendelőről Mausoleionnak neveztek el.¹ Később a nagy római császárok is építettek maguknak mauzóleumokat. Rómában található Augustus mauzóleuma, ami etruszk és antik hagyományokat ötvözve épült. Ugyancsak Rómában áll Hadrianus mauzóleuma, mai nevén az Angyalvár. Ezen épületek mind centrális kialakításúak. Ki kell még emelnünk Galeriusnak a Thessalonikiben álló és Diocletianusnak a spalato-i mauzóleumát, mert ezek egy palotaegyüttes részeként épültek. Ezekben az együttesekben már megjelenik a hatalmi központ és a halotti kultusz egybefonódása, ahogy később a

*1. ábra
Newgrange*

¹ Szilágyi, 2009, 23., 28. old.

2. ábra
Augustus mauzóleuma

Bizáncban, Ravennában vagy az Aachenben épült palotaegyüttesek esetén, emiatt ezt a két együttest azok előképeként vehetjük számon.¹

A korai keresztény kultúrában is ezt a hagyományt folytatták. Jézus tiszteletére centrális memoriális szentélyeket emeltek: a kör alaprajzú Szent Sír-templomot Jeruzsálemben és az oktagonális Jézus Születése-templomot Betlehemben. Rómában található a Santa Constanza bazilika, ez a centrális, kör alaprajzú

épület kezdetben keresztelőkápolnának épült², majd Konstantin császár lánya, Constantia lett benne eltemetve, tehát mauzóleum funkciót kapott. Ravennában épült a centrális, görögkereszt alaprajzú Galla Placidia mauzóleuma. Ezen kívül ugyanitt, Ravennában található az ariánus keresztény király, Theodorik mauzóleuma. Ő is centrális épületet emelt temetkezési helyének.³

KELETI CENTRÁLIS TEMPLOMOK

Esra, szíriai városban található a Szent Györgynek szentelt, kívülről négyzetes, belül nyolc oszlop tartotta kupolával rendelkező templom. Ez az egyik legkorábbi kupolával fedett ilyen kompozíció. Majd Konstantinápolyban épült az esraihoz hasonló, szintén centrális, Hagii Sergios és Bacchos titulussal rendelkező templom. Ez az ugyancsak négyzetbe foglalt, belül nyolcszögű kompozíció lehetett a ravennai San Vitale előképe.

A Kaukázus- vidékén kialakult örmény, grúz és azeri kultúrák bővelkednek a centrális elrendezésű szakrális építményekben. Ezek nagyrészt sír építménynek vagy vallási relikviák őrzésének céljából épültek, de a memoriális funkció mellett egyházközségi szerepet is betöltöttek. A legjellemzőbb itt épült típus a fülkével bővített centrális tér, ilyen találunk például Ecsmiadzinban, ahol egy négyzetes tér van négy oldalán egy félköríves apszissal bővítve. A 7. századra már akkora léptékben is épültek itt ilyen centrális terű templomok, hogy egy székesegyház funkcióját is el tudták látni. (pl. Ani, Zvarnoc)

¹ Kozák, 1985, 109. old.

² Kozák, 1985, 109. old.

³ Szilágyi, 2009, 34. old.

KERESZTELŐKÁPOLNÁK

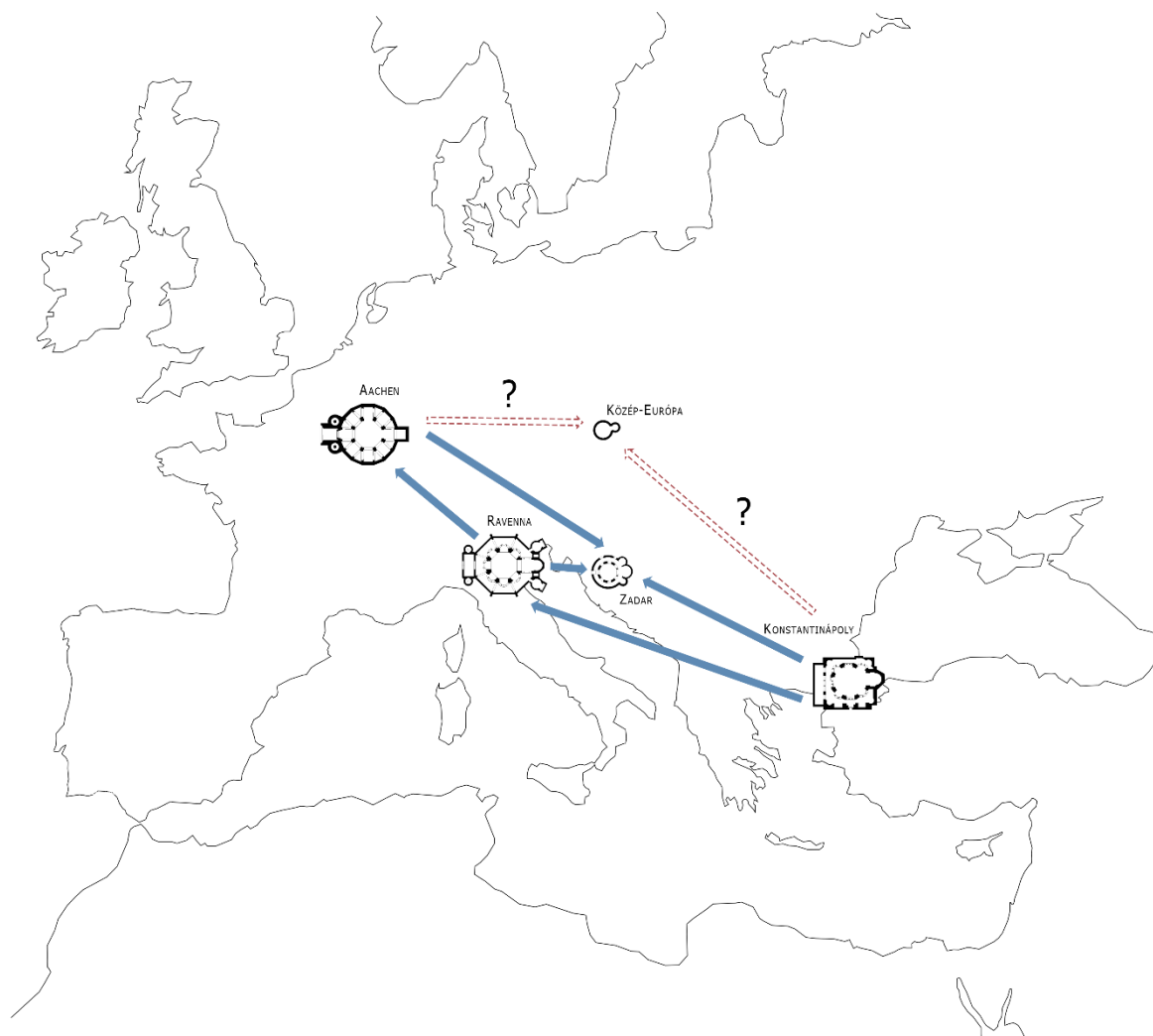
A keresztelés a keresztény vallás egyik legfontosabb momentuma. A mögöttes tartalom túlmenően azért kiemelkedően nagy a jelentősége, mert ahhoz, hogy valaki az egyház, a közösség részévé váljon, meg kell, hogy keresztelkedjen. A keresztelés szertartásának keretében a keresztelendőt vízbe merítik, ezt görögül baptizmusnak hívják. Ezen kívül a rómaiak a fürdőiket görög szóval baptisterion-nak nevezték. Ezért hívják a keresztelőkápolnákat baptisztériumoknak. A vízbemártáshoz szükség volt egy keresztelőmedencére, amit a templomon kívül kellett elhelyezni, részben azért, mert a templomba már csak a megkereszteltek léphettek be.

A korai kereszténységben a baptisztériumok kör vagy leggyakrabban nyolcszögű alaprajzzal jelentek meg. Az első keresztelőkápolna a – 4. században épült – római Laterán Baptisztérium. Centrális, oktagonális alaprajzú, a közepen elhelyezkedő keresztelőmedencét nyolc oszlop fogja körül. Ravennában két keresztelőkápolna is épült. Az ortodox baptisztérium az 5. században, szintén oktagonális alaprajzzal és az ariánus baptisztérium, amit Theodorik épített a 6. században.¹ A középkorban számos keresztelőkápolna épült még, akár kör alaprajzzal is. Korai példa erre a torcelloi Santa Maria Assunta katedrálissal a 6.sz. idején egybeépült ilyen kápolna. Találunk még ugyanakkor Pisában, Firenzében, vagy Parmában is önmagában álló baptisztériumokat. Egészen addig volt jellemző a középkor építészetére a különálló keresztelőkápolnák építése, amíg ki nem vezett a keresztelés hagyományából az egész testes vízbe merítés. Ilyenkor kezdték el alkalmazni a plébániatemplomban elhelyezett keresztelőkutakat.

3. ábra
Pisa, baptisztérium

¹ Szilágyi, 2009, 36-38.old.

4. ábra
Kelet és Nyugat hatása

3. FEJEZET

KÖRNYEZŐ NÉPEK KÖRTEPLOMAI

KIALAKULÁS KÖRÜLMÉNYEI

A Nyugat Római Birodalom bukása után, a területén új királyságok jöttek létre, melyek hosszabb-rövidebb ideig voltak képesek fennmaradni az egymással vívott háborúk és az újonnan érkező népek miatt. III. Leo pápa Nagy Károlyt 800-ban császárrá koronázta és ezzel újra felélesztette a császárság eszményét nyugaton, de birodalma neki sem tudott sokáig fennmaradni. Viszont a 962-ben megalapuló Német-Római Császárság számára ideológiai előképeként szolgált.¹

Eközben keleten a római birodalom, Konstantinápoly központtal tovább működött. Annak ellenére, hogy a történelemtudomány Bizánci Birodalomként utal erre az államszervezetre, a lakosai magukat minden bizonnyal rómainak vallották. A népvándorlás az egykori római birodalom keleti felét sem kímélte és bár a birodalom egészen 1453-ig fennállt, hatalma az évszázadok alatt folyamatosan csökkent.

Eredetkutatásunk szempontjából fontosnak tartjuk tisztázni ennek a két birodalomnak a viszonyát Közép-Európához, a kereszténységhez és nem utolsósorban egymáshoz. Róma és Bizánc egyaránt igényt tartott közép-európai területekre, mindkettő az ókori birodalom alapján. Hiszen Diocletianus, amikor felosztotta a birodalmat társcsászárai között, akkor a közép-európai provinciák a keleti birodalomhoz tartoztak, ám Nagy Theodosius határozata szerint ugyanezen provinciák a Nyugat-Római Birodalomhoz lettek csatolva.

Azonban más különbségek is voltak, amelyek a két birodalom közti eltávolodást eredményezték. Nyugaton a Római birodalom bukása után a latin maradt a liturgia nyelve. Ezzel szemben a bizánci birodalom területén fennmaradt az az ókeresztény hagyomány, hogy minden nép a saját nyelvén tiszteli Istent. Természetesen ez a birodalom területén belül a görög volt, de az újonnan megtérített népek a saját nyelvüket alkalmazhatták (bolgár, szerb, orosz). Emellett teológiai különbségek is voltak. A frank teológusok által megfogalmazott tant, mely szerint a „Szentlélek az Atyától és a Fiútól származik” a keleti keresztények nem fogadták el. Ez a dogmatikai ellentét lesz majd a hivatalos indoka a nagy egyházszakadásnak.²

Politikai ellentét is kialakult a két szembenálló fél között. Nyugaton a pápa mint Szent Péter utódja irányította az egyházat. A pápa univerzális hatalmáról szóló tanítást már viszonylag

¹ Kozák, 1985, 111. old.

² Szilágyi, 2009, 85-88. old.

korán kimondták, de mivel nagy világi hatalommal nem rendelkezett Róma püspöke, ezért ez a gyakorlatban nem teljesült. Változott a helyzet azonban, amikor Kis Pippin létrehozta a Pápai Államot és így a pápa gyakorlatilag feudális úrrá vált. A pápa – mivel a teljes egyház vezetőjének tartotta magát – többször összetűzésbe került a Bizánci császárral (caeseropapizmus) a püspökök kinevezésével kapcsolatban.

Ezek az ellentétek többször a szakadáshoz közeli állapotba sodorták az egyházat, ami végül 1054-ben meg is történt, amikor a pápa és a bizánci császár kölcsönösen kiközösítette egymást.

Közép-Európa népeinek történetét nagyban befolyásolták az eddig röviden összefoglalt események. A rómaiak Pannonia provinciát fokozatosan ürítették ki a Nyugat-Római Birodalom bukásának közeledtével. Az itt élő keresztények nagy része tehát elhagyta a Kárpát-medencét. 430 környékére a hunok birtokba vették Pannoniát, majd 453-ban Attila halálával a birodalma szétesett. A Kárpát-medencében a gepidák és a longobárdok telepedtek meg, utánuk pedig, a 6. század közepétől jelentek meg a sztyeppi lovas-nomád életmódú avarok.¹

Az avarok minden bizonnyal erős szimbiózisban éltek a környező szláv népekkel. Feltételezhető, hogy az ő hatásukra alakultak ki a dél-szláv és a nyugati szláv népcsoportok, mivel határvédő törzsként alkalmazhatták őket. Ám az avarok gyengülésével Nagy Károlynak 803-ban sikerült területeinek határát kitolnia a Dunáig.² Őrgrófságot alakított ki, amely következményeként a Dunántúlon élő avarok és szlávok a Frank Birodalom hűbéresei lettek.

A kereszténység a frankok hatására kezdett elterjedni a területen. Ezek a missziók nem közvetlenül a római pápa alá tartoztak, hanem a salzburgi érsek volt az, aki a térítésért felelt.³ A 9. század első felében Mojmir a Frank Birodalmon belül egyesítette a morva törzseket és így létrejött a hűbéres Morva Fejedelemség. Ez a fejedelemség független volt a Dunántúlra korlátozódott Pannoniai őrgrófságtól, de mindkét terület a bajor gróf, „az avar limes őre” alá volt rendelve.

Rasztiszlav, Mojmir utódja felismerte, hogy az intenzív frank-bajor térítés a területének kicsiny függetlenségének elvesztéséhez vezetne. Rasztiszlav 862-ben követeket küldött Konstantinápolyba, hogy térítőket kérjen. Ennek a kérésnek a célja az lehetett, hogy a frank

¹ Szilágyi, 2009, 116-117. old.

² Buzás-Kovács, 2014, 28-29. old.

³ Szilágyi, 2009, 122-123. old.

fenyegetést ellensúlyozó bizánci szövetség alakuljon ki. A kérésnek eleget téve III. Mihály bizánci császár két olyan térítőt küldött a Morva fejedelemségbe, akik már korábban is kapcsolatban álltak bizonyos szláv népcsoportokkal, és ezért – keleti hagyományoknak megfelelően – az adott nép anyanyelvén tudták az evangéliumot hirdetni.

Konstantin (később Cirill) és bátyja, Metód (szerzetesi neve) Thesszalonikében születtek. Apjuk a bizánci császár hivatalnokja volt, anyjuk pedig feltételezhetően a Szalonikiben élő délszláv közösség tagja. Metód fiatalon kolostorba vonulhatott, ahol a Szentírást tanulmányozta, és annak szláv nyelvre fordításával foglalkozott.¹ Konstantin viszont Konstantinápolyban tanult, ahol később filozófiatanár lett. Ezután bátyjának segíthetett a Biblia szláv nyelvre fordításában.

Térítettek az újonnan szerveződő Bolgár Fejedelemségben, ahol megkeresztelték I. Borisz bolgár kánt. Ezután Rasztiszlav kérésére a császár a morva fejedelemségbe küldte őket, ahová 863-ban meg is érkeztek és elkezdték a kereszténység térítését. Az úgynevezett glagolita írással, ószláv nyelven írt könyveik segítségével papnövendékeket képeztek ki.

Ekkor már a Morva Fejedelemség területén a kereszténység nyugati típusa már ismert volt a nép körében. Tehát Metódnak és Konstantinnak nem az volt a feladata, hogy megalapozza a kereszténységet a morváknál, hanem az, hogy a kereszténység egy olyan változatát vezesse be, ami „hívogatóbb” az emberek számára és nem jár hűbéres viszonyal a frankok felé. Ezek alapján feltételezzük, hogy a szláv liturgia nem annyit jelent, hogy a bizánci liturgiát kezdték el alkalmazni szláv nyelven. Úgy gondoljuk, hogy a morvák által már ismert nyugati-frank liturgiát vegyítették a bizáncival², és elképzelhető, hogy az ószláv vallásból is átemeltek bizonyos hagyományokat, annak érdekében, hogy a térítésük effektívebb legyen.

Ez az újfajta térítés természetesen nem tetszett a salzburgi érseknek és a frankoknak, ezért a bizánci térítőket eretnekséggel vádolták meg. Meglepő módon II. Hadrián pápa engedélyezte a szláv nyelvű liturgia továbbműködését. Konstantin Rómában lett szerzetes, felvette a Cirill nevet és nem sokkal utána meghalt. Metódot a pápa kinevezte Pannónia érsekévé, aki ezután elindult Rómából vissza a Morva Fejedelemségbe téríteni.

¹ H. Tóth, 1991

² Szilágyi, 2009, 90. old.

Szvatopluk, a morvák következő fejedelme is csökkenteni akarta a frank befolyást, ezért engedélyezte Metód és tanítványai működését. A szláv térítés kiterjedt a cseh törzsek területére, és elképzelhető, hogy Dél-Lengyelországra is. Metód 885-ben bekövetkezett halála után nem sokkal a pápa frank nyomásra betiltotta a szláv liturgiát, és Metód tanítványainak menekülniük kellett.

KORAI SZLÁV ROTUNDÁK

A Morva fejedelemség egyik központja Rasztiszlav és Szvatopluk idején Mikulcice volt. A város központjában a fejedelmi palota mellett egy hosszházas bazilikaépület található, ami a frank térítés idején épült a 9. század elején.

Viszont a városközponton kívül, de annak közvetlen közelében található három centrális alaprajzú templom. Ez a három templom a régészek által a 6-os, a 7-es és 9-es számú épületnek lettek elnevezve. Mindhárom építési idejét a 9. század közepére határozták meg, ami egybeesik Metód működésével a területen.¹

A 6. számú rotunda közvetlen közelében temető maradványát találták a régészek. A kör alakú hajóhoz nem csak keletről csatlakozott egy szentély, hanem nyugatról is egy félköríves bővülettel volt ellátva. Kozák Károly felvetette, hogy ez akár egy torony is lehetett. Ezt alátámasztja, hogy az épület egy stratégiaileg viszonylag kedvező helyen épült és, hogy a nyugati bővület alapozása mélyebb volt, mint az épület többi részéé. A közép-európai rotundaállományt vizsgálva valóban van néhány olyan épület, aminél keleten egy torony csatlakozik a templomhoz, viszont a legtöbbször bebizonyosodott, hogy azt később építették.² A másik lehetőség, hogy egy „kétszentélyes” templomról beszélhetünk, ilyenre van példa máshol is (Krakkó, Gromnik). Ebben az esetben szintén indokolt a mélyebb alapozás, hiszen a nyugati rész kétszintes lehetett. Alul egy előkelő ember sírja, felette pedig egy karzat volt.

1. ábra

Mikulcice 6-os, 7-es és 9-es számú rotunda; Stare Mesto rotunda
(M = 1:500)

¹ Kozák, 1985, 112-114. old.

² Szilágyi, 2009, 214. old.

2. ábra
Ducó, rotunda

A 7-es számú templom alaprajza egyszerű kör alakú volt, amihez keletről egy kis szentélyfülke kapcsolódott. Funkciója feltételezhetően keresztelőtemplom volt. A központtól délre helyezkedett el a harmadik rotunda. Ez a kívülről kör alaprajzú épület egy négykaréjos teret rejtett magában, ami antik hagyományokból származhat. A régészek egy kutat találtak, amiből itt is az „ecclesia baptismalis” funkcióra

lehet következtetni.¹ Viszont a helyzetet árnyalja, hogy az épület körül 81 sírt tártak fel.² Tehát elképzelhető, hogy ezek az épületek akár egyszerre működtek keresztelőkápolnaként és temetkezési helyszíneként.

Mikulcicén kívül azonban ismertek még feltételezhetően a Morva Fejedelemség idejéről származó rotundák. A fejedelmi központhoz legközelebb eső Stare Mesto és Pohensko területén talált körtemplomok. Ennek a két épületnek az alaprajza eltér az eddig bemutatott három templométól. A kör hajóhoz keletről csatlakozik egy patkóíves apszis. Ez az alaprajzi típus lesz későbbiekben a legelterjedtebb Közép-Európában. Stare Mesto-ban szintén találtak a régészek hosszházas templomokat a település feltételezett központjában és rotunda itt is ettől távolabb, a mai temetőben helyezkedett el.

Ezekén kívül még kitérnénk két, ma Szlovákia területén található körtemplomra. Nyitrasárfő és Ducó temploma alaprajzában megegyezik az eddigiekkel és méretben egymáshoz nagyon hasonlóak. Hajójuknak belső átmérője ~7,3 méter, a falvastagságuk pedig 70 cm. Mindkét épület körül sírokat találtak, amelyeket leletek alapján a 9. és 13. század közé lehet elhelyezni. A rotundák pontos építési ideje nem határozható meg. Két elképzelés lehetséges: a templomokat már magyarok építették a korábban morvák által lakott településeken, vagy a rotundák már a Morva Fejedelemség idején épültek, viszont később, még az Árpád-korban is, használták ezeket az épületeket.³

Látható, hogy a Közép-Európa területén megjelenő első körtemplomok időben és helyben is egybeesnek Cirill és Metód működésével. Logikusnak tűnik tehát feltételezni,

¹ Kozák, 1985, 112-114. old.

² http://www.znojemskarotunda.cz/rotund09.htm#Nejstarsi_rotundy

³ Szilágyi, 2009, 245-246. old.

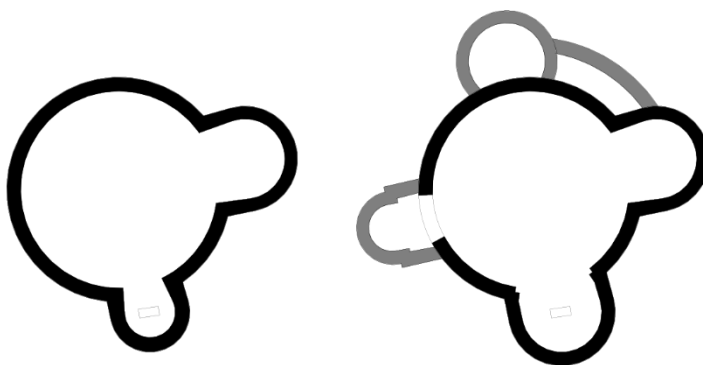
hogy az ő térítésükhöz kapcsolható ennek a formának az elterjedése. Az ilyen jellegű centrális épületek azonban nem voltak jellemzők a Bizánci Birodalom építészetére.

A csehek első, történelmileg is bizonyítottan létezett fejedelme, Borivoj, a legendák szerint 883-ban a Morva Fejedelemség területén lett megkeresztelve. A szentség felvételére történő felkészítést és annak kiszolgáltatását Metód püspök végezhette el. A Przemysl uralkodói dinasztia központja ekkor már Levy Hradec volt, ahol egy sáncfallal erősített település állt.¹

Borivoj fejedelem innen indíthatta meg népének keresztény hitre térítését. A mai temetőben álló Szent Kelemen templom alatt található a hagyomány szerint a csehek első kőből épült, keresztény temploma. Az építését 884-re teszik, alaprajza a morva területeken elterjedt rotundákéra hasonlít. A templom padlója alatt a régészek sírokat találtak. Hasonló a buđeci Szent Péter körtemplom is, ami szintén még a korai cseh fejedelemség idején épülhetett.

A Przemysl uralkodói ház központjaiban épült rotundák egyszerre voltak az uralkodói reprezentáció és a temetkezés helyszínei, és a keresztelések is ezekben az épületekben történhettek. A teljes emlékkállomány legnagyobb épülete a prágai vár területén, a mai székesegyház helyén volt található. Hajójának belső átmérője 11 méter, építése a 930-as években történt, és egészen 1060-ig a Hradzsinban állt, amikor is a körtemplom elemeit felhasználva megépítették a német hatásokat tükröző székesegyházat. Az újabb kutatások bebizonyították, hogy eredetileg egy apszissal ellátott körhajós templomnak épült (J. Frolík,

2001). Négykaréjos formáját az évtizedek alatt kisebb átalakításokkal érte el. A csehek által kedvelt védőszent tiszteletére felszentelt Szent Vid rotunda a jelentős személyek sírjai miatt (Borivoj?, Szent Vencel, később Szent Adalbert) Prága legfontosabb temploma lett.²

3. ábra
Prága, Szent Vítus rotunda
(M = 1:500)

¹ Geveres-Molnár, 1972, 23. old.

² Firlet- Pianowski, 2016, 21. old.

A 11. században a Rip-hegy csúcsán épült Szent György kápolnára pusztán azért térünk ki, mert mint nyugati tornyos rotundát, a szakirodalom gyakran összekapcsolja a Mikuleice-i 6. számú templommal. Azonban a legújabb kutatások azt bizonyítják, hogy a torony csak 1126-ban lett hozzáépítve az eredetileg egy, keletelt apszissal rendelkező rotundához.

A szerzetesi közösségek között különlegesnek tekinthető a sázavai bencés monostor, hiszen a cseh történészek szerint itt egészen a 11. század végéig a szláv liturgia volt használatban, sőt a Cseh Fejedelemség egyik kulturális központjának tekintik. Alapítása 1032-re tehető. A szerzeteseknek azonban 1055-ben el kellett hagyniuk Sázavát a szláv liturgia átmeneti betiltása miatt. Menedéket a visegrádi bazilita monostorban leltek, amit éppen ezidőtájt alapított I. András magyar király. Itt néhány évig egymás mellett élhettek a magyar, szláv és kijevei szerzetesek, majd a csehek visszatérhettek hazájukba.¹

A monostor területén az első kő templom ezek után 1070-ben épült fel a Szent Kereszt tiszteletére. Ez a templom kitűnik az eddig tárgyalt emlékek közül, hiszen alaprajza nem hasonlít a rotundákéra. A négy karéjjal bővített centrális tér sokkal inkább idézi a Kaukázus-vidéki templomokat. Alaprajza kísértetiesen hasonlít a Székesfehérváron feltárt Szent Péter templomra, ami körülbelül ekkor már egy évszázada állhatott, de akár párhuzamba hozható Reznovicével, Feldebrővel vagy a prágai Vysehrady területén feltárt (2014) templommal.²

Természetesen dolgozatunkban nem áll módunkban részletesen kitérni minden egyes középkori csehországi centrális épületre. A rotundák cseh területeken egészen a 13. századig épültek, de nem nagy számban. Prága nagyoldalán három kisméretű körtemplom még ma is áll. Ezek közül a legrégebbi a Vysehrady Szent Márton, ami 1085-ben épülhetett, de a várhegy lábánál is található két rotunda maradványa (Keresztelő Szent János, Szent Vencel). A fővároson kívüli rotundák jellemzően falusi plébániatemplomok lehettek. Az ezek közül még ma is állókat az évszázadok folyamán hosszázal bővítették (pl.: Kostelec u Krizku, Hradesín, Lukov, Zelkovice)

Néhány körtemplom azonban elszórtan található a központi területektől távolabb is. Ezek közül a legjobb állapotban meglévő a Stary Plzenec-ben található Szent Péter és Pál templom, amely a Prágát Bajorországgal összekötő út menti erődben épült.³

¹ <https://www.klaster-sazava.cz/en/about/history>

² Kozák, 1985, 115. old.

³ Szilágyi, 2009, 96. old.

A dalmáciai partvidék korai centrális építésze területileg leválik az eddig tárgyalt épülethalmazról és alaprajzi megformálásban is eléggé eltérőnek tekinthetőek a morva és cseh körtemplomoktól. A dél-szlávok a 6. és 8. század között települtek le a Balkán-félsziget északi részén. Itt keveredhettek a hátramaradt, már romanizált népek leszármazottjaival. Nagy Károly a birodalmához csatolta Dalmáciát, majd a 9. században a horvát területeken egyszerre zajlott nyugatról latin, a tengerpart mentén bizánci térítés, és a Bolgár kánság balkáni térhódítása idején Metód által nevelt papság révén a szláv nyelvű liturgia is elterjedt.¹

A dalmáciai centrális templomok közül a zadari San Donatót meg kell említenünk, hiszen ez a templom a preromán építészetnek egy kiemelkedő emléke. Összetett, monumentális belső tere egyszerre tükrözi az aacheni palotakápolna és a bizánci építészet térszervezését. Azonban leginkább az antik karéjos térforma hatásának tekinthető.

Számunkra azonban talán fontosabb a kisebb léptékű, centrális templomok rövid megvizsgálása a térségben. Ninben található a horvátok első székesegyháza, amit a világ legkisebb ma is álló katedrálisaként emlegetnek. A görögkereszt alaprajzú épület a 9. században épülhetett. A város területén több helyen találtak a Szent Cirill által kifejlesztett glagolita írást tartalmazó kőtáblákat.

Mindezek mellett a korai horvát centrális építészet egyik legjellemzőbb típusa a hatkaréjos templom. Közel egy tucatnyi, 9. századi ilyen alaprajzú templom található a Zadar és Split közti területen. A dalmáciai tengerpart mentén lehet számolni az ókortól folytonos keresztény közösségekkel. Feltételezhető, hogy a hatkaréjos centrális templomok előképe a késő-antik épületek között keresendő.²

4. ábra

Split, Szentháromság hatkaréjos kápolna

¹ Szilágyi, 2009, 110. old

² Vežić, 2012, 74. old.

LENGYEL KÖRTEPLOMOK

A 8. században Lengyelország területén már egymástól függetlenül szláv törzsek éltek. Először a Visztula folyó déli részén élő törzsek szerveződtek egy állammá, így alakult ki az úgynevezett Kis-Lengyelország. Ez a terület Szwatopluk fejedelem uralkodása alatt egy rövid időre a Morva Fejedelemség alá tartozott.

A Krakkó Wawel-i magaslat már az őskor idején lakott volt, és a preromán idősakra a visztulának törzsének legfontosabb erősségévé vált. A várhegyen Bátor Boleszlo (Piast dinasztia) az ezredforduló tájékán püspökséget alapított, ezután kezdődhetett a nyugati típusú székesegyház építése. A lengyel kutatók azonban több preromán centrális jellegű épületet is feltártak az elmúlt évtizedekben. Az egyik ezek közül egy négykaréjos, kisméretű kápolna. Az épület déli oldalán egy előépítmény vagy lépcsőtorony volt, nyugatról pedig egy másik épület csatlakozott hozzá. Feltételezhetően uralkodói magánkápolnának épült, de a korai keresztelőegyház funkció sem kizárható. Bizonyos rekonstrukciók szerint kétszintes volt. Az újabb kutatások szerint valószínűleg abban az időben épülhetett, amikor Krakkó a cseh fejedelemség része volt.¹

Ettől a templomtól nem mesze találták meg a kutatók az úgynevezett "B" rotundát. Nagyjából 5,5 méteres belső teréhez nyugatról és keletről is egy-egy félköríves apszis csatlakozott. A nyugati bővület el volt választva a hajó terétől két négyzetes pillérrel, ami felett uralkodói karzat lehetett. Alatta pedig temetkezésre utaló nyomokat találtak.

A "C" rotunda a későbbi székesegyháztól északra állt. Ennek a tere a korábbi rotundákra is leginkább jellemző típusú volt: kör alaprajzú hajóhoz keletről egy patkó-íves apszis csatlakozott. Látszik, hogy a terület fontos egyházi és uralkodói központ volt. Viszont az is biztosan állítható, hogy ezek az épületek már álltak, mielőtt a püspökséget megalapították volna a 11. század legelején.

Wislica is az uralkodói törzs központja lehetett a korai időkben. Az egykori földvárban két körtemplomból és a hozzájuk kapcsolódó palotákból álló épületegyüttest tártak fel. Kozák Károly szerint a kör hajós, keleti apszisos rotunda épült korábban, amihez északról kapcsolódott egy palota. A másik épület falai jóval vékonyabbak, ezért mondható későbbinek. A két palota

¹ Bukowska, 2010, 462-463. old.

közé ékelődött be a második körtemplom, ami méretben hasonló az előző rotundához, de belülről 7 karéjos elrendezésű volt. Építése a 12. század végén, 13. század elején történt.

Szintén földvárallal övezett területen épített körtemplom-palota együttes található Przemysylben is. A rekonstrukciók alapján a kápolnának a karzatára a palota emeletéről lehetett bejutni. A másik centrális épület a városban a székesegyház helyén állt. Ez a rotunda feltételezhetően a 10. század végén épülhetett és miután püspökségi központ lett a településből a helyére épült az új hosszhasas templom.¹

I. Mieszko, a Piast család első bizonyítottan létezett tagja, Nagy-Lengyelország fejedelme volt 963-tól. Feleségül vette a cseh király lányát és meg is keresztelkedett. A polán törzs vezetőjeként fokozatosan terjesztette ki a hatalmát a többi törzs felett. Élete utolsó éveiben elfoglalta Kis-Lengyelországot a csehektől, és ezzel létrehozta az egységes Lengyel Fejedelemséget. Fontosnak tartotta a kereszténység terjesztését az országán belül, támogatta Szent Adalbert térítőmunkásságát. Halála után elsőszülött fia, Boleszláv lett Lengyelország királya. A pápa engedélyével megalapította a gnieznói érsekséget, így a lengyel keresztény egyház függetlenedett a Német-Római Császárságtól.²

A Nagy-Lengyelország területén talált centrális palotakápolnák I. Mieszkó uralkodásához köthetőek. Valószínűleg a legkorábbi az Ostrów Lednicki szigeten lévő erődben található. A palota és a hozzá kapcsolódó centrális templom a régebbi épület az erődítésben. A templom kis mérete miatt funkciója feltételezhetően magánkápolna volt, azonban mivel a kereszténység felvételének időszakában vagyunk, elképzelhető, hogy nem volt még szükség nagyobb térű templomra. A négy oszlop alapozása a templom terében egy középső kupolára utalhat, kisméretű térbövéletei, pedig görögkereszt alaprajzot formálnak. Az északi és a déli kereszt szárban elképzelhető, hogy keresztelomedence volt. Ezen alaprajzi vonások alapján kijelenthető, hogy egy nagyon különleges, egyedi szerkesztésű kápolna volt.

A gieczi földvár udvarában is volt egy palota-kápolna épületegyüttes. Alaprajza egyszerű kör, melynek belső átmérője 10 méter. Egyes feltételezések szerint a vastag alapozás miatt elképzelhető, hogy karéjok voltak a falba mélyesztve. A két helyszín közötti erős

¹ Kozák, 1985, 116-117. old.

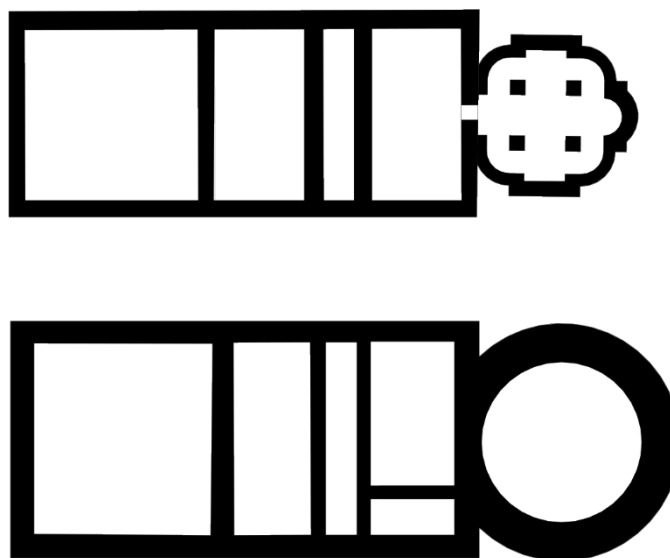
² Szilágyi, 2009, 99. old.

kapcsolat egyértelmű, hiszen földrajzilag és időben is nagyon közel helyezkednek el egymáshoz, sőt a két palotaépület alaprajza gyakorlatilag megegyezik.¹ A Mazaviak törzsének székhelyén, Plockban is található rotunda, amelyhez már a megszokott módon nyugatról egy palotaépület csatlakozott.

Gniezno is központi város volt Lengyelország korai idején. Itt is I. Mieszkó idején épülhetett fel a mai székesegyház alatt található rotunda, amihez viszont nem csatlakozott közvetlenül palotaépület. A helyszín mégis kiemelten fontos, mert I. Beloszláv Gnieznoi központtal szervezte meg az első érsekséget. Sőt Szent Adalbert, prágai püspök vértanú halála után az ereklyéit is itt őrizték. Feltételezhető, tehát, hogy a körtemplomban érseki székesegyházként is funkcionálhatott egy ideig. Első érseke, Adalbert útitársa és féltestvére, Szent Gaudentius lett.

Látható, hogy Lengyelország területén több korai centrális templomot később püspöki székhellyé alakítottak. A középkor későbbi szakaszában is épült még néhány rotunda a Lengyel királyságban (Strzelinie, Strzelno, Grzegorzowice), azonban ez a forma nem tudott olyan nagy számban elterjedni, mint ahogy majd a Magyar királyság területén látni fogjuk.

Funkcióelemzés szempontjából mégis nagyon fontosak a korai lengyel körtemplomok. A morva és cseh rotundáknál is hangsúlyoztuk, hogy az uralkodói központban épültek. A lengyel palotakápolnáknál viszont már van külön jelentősége, hiszen a körtemplomokhoz közvetlenül csatlakozó palotaépület bizonyítja, hogy a temetkezés és keresztelés helyett az uralkodói reprezentáció szerep felerősödött. Természetesen ez a funkció, már korábban is megjelenhetett, főleg azokon a területeken ahol a körtemplom volt az egyetlen kőépület, de a palotaépület közelsége mutatja, hogy a 10. század elején elkezdődött egy folyamat, ami alatt a körtemplomok eltérő funkciókat kezdtek betölteni.

5. ábra
Ostrów Lendnicki és Giecz palotakápolna
(M = 1:500)

¹ Bukowska, 2010, 453-456. old.

4. FEJEZET

A FORMA KERESI A FUNKCIÓT

A MAGYAR KIRÁLYSÁG KIALAKULÁSA

Dolgozatunkban jelentős hangsúlyt szeretnénk fektetni a Magyar Királyság területén épült rotundákra. A Kárpát-medence területén közel kétszáz körtemplom található, ez kiemelkedően sok a környező országokhoz képest. Azonban az évszázadok alatt a körtemplomok alakja és funkciója is különböző változásokon esett át. Ebben a fejezetben ezt a folyamatot elemezzük a különböző funkcionális csoportokhoz tartozó konkrét épületek és a köztük lévő kapcsolatok bemutatásán keresztül. Mielőtt azonban erre rátérnénk, röviden szeretnénk ismertetni a magyarok történelmi helyzetét az ezredforduló környékén, hogy ebből a szempontból is vizsgálhatók legyenek a rotundák egyes csoportjai.

A magyar honfoglalást övező különböző elméletekre nem szeretnénk kitérni, mert az nagyon elterelne eredeti célunktól. Jelenleg azt tartjuk fontosnak újra feleleveníteni, hogy a 9. század végén a Kárpát-medencébe érkező magyar törzsek nem egy üres területet foglaltak el. Ahogy az előző fejezetben már írtuk, több nép, törzs élt a területen. Viszont a magyarok beérkezésekor már nem volt domináns uralkodó hatalom a Kárpát-medencében. 902-ben a magyarok meghódították a Morva fejedelemséget is és így kiterjesztették a hatalmukat a teljes területre.¹ Szerintünk azonban annak ellenére, hogy a magyarok váltak az uralkodó néppé nem azt jelentette, hogy a többi eltűnt volna Kárpát-medencéből.

A honfoglalás után kezdődött a „Kalandozások” időszaka. Ezalatt a magyar katonai csapatok nagyjából fél évszázadig rettegésben tartották Nyugat-Európa lakosságát. A törzsek még viszonylag függetlenül éltek egymástól. A „laza” törzsi kapcsolat következménye lehet az, hogy az ország területén meg tudott jelenni a bizánci és nyugati rítusú kereszténység is nagyjából egyszerre.²

A keleti térítés kezdete Zomborhoz köthető, aki erdélyi gyula volt. Konstantinápolyban keresztelkedhetett meg és Hieroteos-szal tért vissza, akit Sirmium (Szávaszentdemeter) püspökének nevezett ki a bizánci császár. Az ország keleti felén zajló ortodox térítés sikeréről nehéz megállapítást mondani, mert kevés adat áll a rendelkezésre.

A német-bajor térítés Géza fejedelemhez köthető, aki apja, Taksony példáját követve folytatta a vezértörzs hatalmának kiterjesztését. Géza is megkeresztelkedett, és az István nevet

¹ Szilágyi, 2009, 119. old.

² Szilágyi, 2009, 123. old.

vette fel. Ez a térítési folyamat a mai ország nyugati felét érintette. Géza, bár szövetségben próbált maradni a szomszédos németekkel, nem ment el a birodalmi gyűlésre 973-ban, hanem csak küldöttei jelentek meg, így elkerülte a hűbéres fogadalom tételét. Feleségül vette Saroltot, – akinek Zombor gyula volt az apja – hogy a Kárpát-medence egységét biztosítsa. Az ország központjainak kiépítését is elkezdhette. Valószínűleg püspökséget alapított Veszprémben, és az esztergomi és fehérvári uralkodói szállás kiépítése is megkezdődhetett. Szent Adalbert és utazótársai is jártak Géza udvarában és valószínűleg szerepük lehetett az uralkodói család keresztény térítésében is. Géza fiának, Vajknak (keresztységben István) Bajorországból származó hercegnőt választott feleségül.¹

A német térítés azonban hamar veszélyeztetni kezdte a Kárpát-medence szuverenitását. A passau-i püspök ki akarta terjeszteni hatalmát az újonnan megtérített területre, és ezzel a magyarság nyugati felét a Német-Római Császárság alá akarta vonni. Hasonló céljai lehettek a salzburg-i érseknek is, aki attól félt, hogy, ha Passau ilyen nagy területtel bővül, akkor függetlenedik tőle és saját érsekségé válik. Ezek közül Géza fejedelemnek egyik lehetőség sem tetszett, ezért visszafogta a térítés mértékét. Családtagjai házasságaival dinasztikus kapcsolatokat épített ki a többi környező királysággal is. Lányai révén lengyel, bolgár és velencei kapcsolat is kialakult. Belpolitikai céllal egy másik lánya az Aba törzs vezetőjéhez ment feleségül, és így a három kabar törzs is szoros viszonyba került az uralkodói családdal. Géza halálakor egy erősödő fejedelemséget hagyott fiára.

István hatalomra kerülése azonban nem volt zökkenőmentes, egyszerre több problémával is szemben találta magát. Az erősödő német függőség mellett több magyar területi vezető is megkérdőjelezte jogosultságát a trónra (senioratus vagy primogenitura). Közülük a legismertebb Koppány, – aki a Dél-Dunántúlnak volt az ura – de keleten Gyula és Ajtony sem fogadta el Istvánt fejedelemnek.²

Az első fő célja az volt Istvánnak, hogy Magyarország fejedelme helyett királlyá koronázzák, de semmiképpen nem akart a Német-Római Császárság hűbéresévé válni, ezért közvetlenül II. Szilveszter pápától kért engedélyt. Szent Asztrik – aki egyébként Adalbert tanítványa volt – hozta a koronát és a zászlós lándzsát a pápától, és 1001 január 1-jén Istvánt magyar királlyá koronázták. Így megalapult a Magyar Királyság. Az igazsághoz hozzátartozik

¹ Kertész, 2011, 7-13. old.

² Szilágyi, 2009, 123. old.

az is, hogy közben III. Ottó lett a Német-Római Császár, aki eltérő külpolitikát folytatott elődeihez képest. II. Szilveszter pápa és Szent Adalbert is nagy hatást gyakoroltak rá, és Közép-Európa teljes elfoglalása helyett a kereszténység terjesztésében láthatták a Római Birodalom visszaállításának lehetőségét. Valószínűleg ez is hozzájárulhatott a magyar és lengyel független állam megalakulásához.¹

Viszont István problémái nem oldódtak meg azzal, hogy királlyá koronázták. 1001-ben a ravennai zsinaton elrendelték az Esztergomi érsekség felállítását, aminek a védőszentje a nemrégiben mártírhalált szenvedő Szent Adalbert lett. Az érsekséghez azonban szükség volt még legalább négy egyházmegye kialakítására. Veszprém – ahogy már említettük – ekkor püspökség lehetett, ezért azt egyszerű volt az érsekség alá sorolni. A következők valószínűsíthetően Győr, Gyulafehérvár majd Eger központtal alakuló püspökségek voltak. Érdekesség, hogy az érsekség központja nem Veszprém lett, hanem a valószínűleg sokkal kevésbé kiépített Esztergom, aminek oka az lehetett, hogy Veszprém már ekkor a királynő szálláshelye volt, és István inkább a királyi székhelyre akarta helyezni a magyar kereszténység központját.²

Eközben Istvánnak ki kellett terjeszteni a hatalmát a teljes Kárpát-medencére. Először Koppány felkelését fojtotta el Veszprém környékén, majd az ország keleti felére fordította figyelmét. Az erdélyi püspökség megalapításához édesanyja testvérével (vagy annak fiával) kellett hadakoznia. István, uralkodásának végén végül az Ajtony vezette lázadást is leverte. Ennek következtében 1030-ban megalapította a csanádi püspökséget, élére pedig Szent Gellértet nevezte ki püspöknek. Végül Ajtony lázadását is elfojtotta és így tudott megalapulni a csanádi püspökség is, de ez csak később 1030-ban, István uralkodásának vége felé.

A magyar egyházszervezés és államalapítás párhuzamba vonható a már röviden tárgyalt Lengyel Királysággal. Mindkét ország megalakulása az ezredforduló környékére tehető, egyházszervezésük pedig Szent Adalbert köréhez köthető. Szent Asztrik először esztergomi érsek, majd Pannonhalmi főapát, végül kalocsai érsek lett. Asztrik közeli ismerőse és társa volt Vojtech-nek, Prága második püspökének.

István király befejezte apja munkáját és egyesítette a Kárpát-medencét. Utódjának egyetlen (felnőtt kort megélő) fiát, Imre herceget nevelte. Annak ellenére, hogy a legendák

¹ Szilágyi, 2009, 127-129. old.

² Kertész, 2011, 7-13. old.

szerint Imre szüzességi fogadalmat tett, minden bizonnyal volt jegyese. A mai álláspont szerint valószínűleg egy bizánci hercegnőt választott neki az apja. A kutatók ehhez a bizánci hercegnőhöz kötik a veszprémvölgyi apátságot. Ez a házasság biztosította volna a kényes egyensúlyt a Német és Bizánci Birodalom között. Azonban Imre herceg korai halála miatt ez a házasság sosem valósult meg. Miután István örökös nélkül halt meg, a királyságban trónviszály következett. Először a velencei dózse fia Orseolo Péter, majd Aba Sámuel lett a király. Végül a Vata féle lázadást követően visszatért az országba az Árpád-ház, és így a dinasztia tovább uralkodott a Magyar Királyságban egészen 1301-ig.

MAGYAR PALOTAKÁPOLNÁK

Az ország püspökségei közül Veszprém volt a legelső, amit Géza fejedelem alapított. A ma is álló székesegyház északi oldalán található a 7,5 méter belső átmérőjű, Szent György rotunda alapfalai. A kápolna tájolása eltér a román kori székesegyházétól ezért biztosra mondható, hogy nem egyszerre épültek. A körtemplom északi oldalához egy másik épület alapfalai csatlakoznak. Lengyel analógiák alapján ezt palotaépületnek gondolják a kutatók. Mivel Veszprém városa Géza fejedelem egyik első szálláshelye volt, felmerül a lehetősége annak, hogy akár saját palotájának és ahhoz tartozó kápolnának építette a 10. század második felében. Azonban a kápolna titulusa első ránézésre ennek ellentmond. Szent István a bolgárokkal folytatott háborújában (1018) szerezte meg Szent György ereklyéit¹, valószínűleg ebben a templomban tartották a Szent csontjait és csupán ezek után kaphatta az épület ezt a titulust. Korábbi titulusról nincs adat, viszont azt tudjuk, hogy a veszprémi egyházmegye védőszentje Szent Mihály.

Tehát ha valóban Géza idején épült a rotunda és tényleg a terület legkorábbi templomáról beszélhetünk, akkor elképzelhető, hogy a körtemplom volt az egyházmegye székesegyháza és védőszentje feltételezhetően Szent Mihály arkangyal lehetett. Ez a titulus a keleti egyházhoz kapcsolja az egyházmegyét, mindannak ellenére, hogy Géza német térítőket hívott az országba, mivel a bajoroknál nem volt elterjedt az arkangyalok tisztelete. Ez az ellentmondás feloldható annak az ismeretében, hogy Sarolt - aki keleti keresztény hitű volt - szállása is Veszprémben volt. Elképzelhető, hogy az ő hatására kapta az egyházmegye a

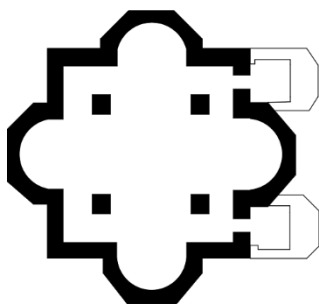
¹ Szilágyi, 2009, 160. old.

titulusát.¹ A rotunda a tatárjárás idején megsérült. Érdekesség, hogy ugyanazon a helyen egy koragótikus nyolcszög alaprajzú centrális épületet építettek, amelyre később még visszatérünk.

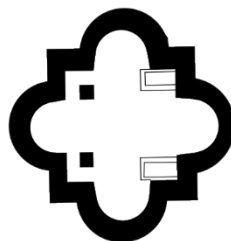
Bár Székesfehérvár területén nem ismert rotunda, de a mai Szent István bazilika előtt 1971-ben feltárt centrális templom szorosan kapcsolódik hozzájuk. Titulusa Szent Péter és Pál vagy Szent Péter lehetett. Alaprajza egyértelműen keleti hatást tükröz. A 10x10 méteres négyzetes térhez mind a négy oldalon egy-egy fél-köríves bővület csatlakozik. Nyugati oldalán valószínűleg karzat is volt. Erre utal a régészeti feltárások során talált pillér alapja. A keleti oldalon az apszis két oldalán pedig sírokat találtak². Északról ehhez a centrális épülethez is csatlakozik egy másik épület alapja. Feltételezhetően Veszprémhez hasonlóan ez is palota volt.

Ami biztosan állítható, hogy a templom a város legmagasabb pontján lett megépítve, ami arra enged következtetni, hogy régebbi, mint a Szent István király által a másik magaslatra épített Szűz Mária templom.³ Valószínűleg Géza fejedelem saját palotakápolnájának vagy esetleg sírkápolnájának készítette a 10. század végén. Két elképzelés létezik: az egyik, hogy a két sírban Géza fejedelem és Imre herceg nyugszik; a másik pedig, hogy Géza második feleségével, a lengyel Adelheiddel lett ide eltemetve⁴

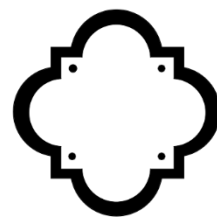
Felmerült annak a lehelősége is, hogy az épület később, a 12. században épülhetett, hiszen Magyarországon ekkor terjedtek el igazán a négykaréjos plébániatemplomok.⁵ Azonban szerintünk az alaprajzi különbségek mégis inkább egy korábbi keleti hatást mutatnak. Kapcsolatba hozható az Ostrów Lednicki-i palotakápolnával, és ahogy már említettük

Bagaran, Szent Theodosius

Székesfehérvár, Szent Péter és Pál

Szazava, Szent Kereszt

6. ábra
Székesfehérvár kapcsolatai
(M=1:500)

¹ Kertész, 2011, 8. old.

² Kozák, 1985, 125-127. old.

³ Gerevich, 1990

⁴ Entz, 2009

⁵ Szakács, 2012, 11. old.

elképzeltető, hogy a Sazava-i Szent Kereszt templom előképe volt. Ezek alapján mi inkább a korai, úgynevezett szórványemlékek közé sorolnánk az épületet, de funkciója mégis a körtemplomokhoz köti.

Gyulafehérvár Erdély központja volt, ahol a késő-román kori székesegyház alatt rotundát találtak a régészek. A rotundára sokáig keresztelőkápolnaként tekintettek a kutatók, ami a Szent Mihály székesegyház egy korábbi változatával egyidőben épülhetett és ahhoz délről csatlakozott. Kozák Károly tanulmányában bátran kijelentette, hogy ez nem igaz.¹ A régészeti leletek alapján most már biztosan a körtemplom tekinthető korábbinak, hiszen tájolása eltér a László-Kálmán kori székesegyházétól². A körtemplom minden bizonnyal a 11. század legelején épült – valószínűleg Szent István idején – püspöki templomnak. Elképzeltető, hogy a szintén kisméretű, félköríves szentélyű templomhoz északról palota csatlakozhatott, de ez nem bizonyítható.

Eger esete is eléggé hasonló. Szintén a román kori székesegyházhoz délről csatlakozik egy rotunda, melynek mérete közel megegyezik a Gyulafehérvárral. A 6,7 méter belső átmérőjű kör alaprajzú hajóhoz keletről félköríves apszis csatlakozott. Itt viszont bizonyítható, hogy a templomhoz nyugatról egy kb. 22 méter hosszú, három traktusú épület csatlakozott és az is, hogy ez az épületegyüttes jóval korábban épült, mint a háromhajós nyugati típusú székesegyház. A körtemplom hajójának észak-nyugati részén egy magasrangú személy sírját találták meg. Valószínűleg az egyik korai egri püspök sírja lehetett. Felmerült annak a lehetősége is, hogy a körtemplom egy “átmeneti” megoldás, amit addig használtak, amíg a Szent János Evangelista tiszteletére felszentelt bazilika el nem készült. Ez az elmélet valószínűtlenné válik, hogyha belegondolunk, hogy a bazilikát a 11. század végén, Szent László királyunk idején kezdték el építeni, a rotunda pedig már Szent István király uralkodása alatt elkészült és minden bizonnyal az egri püspökség központjaként működött, tehát ez az átmeneti időszak közel 100 évig tarthatott.³

Azonban Kárpáti János régész ábráján ezen felül egy másik rotundát is megjelenít az egri vár területén, ami szerinte már Géza fejedelem idején állhatott. Ennek az információnak a birtokában Eger párhuzamba vonható Krakkóval vagy Prágával, ahol a vár területén szintén több körtemplom állt.

¹ Kozák, 1985, 131-132. old

² Bóna, 2001, 88-89. old.

³ Szilágyi, 2009, 213. old.

7. ábra
Veszprém, Gyulafehérvár, Eger
(M=1:500)

Gervers-Molnár Vera a könyvében az Esztergomi Szent Vid rotundát az egyik legfontosabb emlékeknek tételezte fel. Helyszínének a várhegy déli csúcsát jelölte meg. A vár területén egykor a római kori erődítmény, Strigonium állt. Géza fejedelem ide rendezte be fejedelmi központját. Ennek a komplexumnak lehetett a palotakápolnája a rotunda. Ezek alapján erős kapcsolatot vél felfedezni a Prágai székesegyház alatt található templommal, leginkább az azonos titulusra alapozva.¹

A legújabb kutatások alapján azonban az Esztergom első körtemplomának védőszentje nem Szent Vid volt és nem is a későbbi lakótorony területén helyezkedett el, ahogy azt eddig gondolták. Feltételezések szerint titulusa Szent István protomártír volt, alaprajza pedig egyszerű kör lehetett². A titulus a német területekhez köti az épületet, mivel Szent István ott kedvelt védőszentje volt a templomoknak. Vajk és apja, Géza fejedelem keresztségben kapott neve is István volt, a protomártír után. A kápolnához nyugatról csatlakozhatott a kezdetben fejedelmi, majd később a püspöknek adományozott palota. Később ezt az épületegyüttest alakíthatták át a gótikus stílusú kápolnává, ami a Szent Adalbert székesegyházról északra volt található.

A Nyitrai egyházmegye története is meglehetősen érdekes. Már a morvák idején egyházi központ lehetett. A honfoglalás után is folyamatosan lakott terület volt, de központi szerepe csökkent, mivel Szent István a Felvidéket az esztergomi érsekséghez csatolta. A terület 1100 körül vált ki az érsekségből ismét nyitrai püspöki központtal.

A Szent Emmerám kápolnáról tételezik fel, hogy esetleg egy rotunda és palota együttesből alakult át³, de erről feltérési adatot nem találtunk. Érdekes, hogy a helyszínen 1933-as ásatásokon találtak egy reliefet, ami egy centrális alaprajzú kápolnát és egy hozzá

¹ Geveres-Molnár, 1972, 27. old.

² Buzás-Kovács, 2014, 14. old

³ <http://www.muemlekem.hu/hatareset/show/703>

kapcsolódó palotaépületet ábrázol¹. Annak ellenére, hogy Nyitra nem volt püspöki központ Szent István idején, nem zárható ki, hogy valóban körtemplom volt eredetileg a kápolna, mert Nyitra vármegyeközpont volt.

Az előző alfejezetben már említettük, hogy Szent István viszonylag gyorsan létre tudta hozni a független Esztergomi érsekséghez szükséges püspökségeket és hasonló volt a helyzet a lengyel Gniezno-i érsekséggel is. Meglepő, hogy mindkét királyság első püspökségei nagy részének rotunda volt az első temploma.

Szerintünk két magyarázat lehetséges erre a tényre: a cseh körtemplomok nagy hatást gyakoroltak az uralkodókra és előképüknek tekintették azokat, vagy a rotundák már álltak, amikor az egyházmegyéket megalapították. Az utóbbi állításhoz feltételezzük, hogy a Magyar Királyság területén már akár Géza fejedelem előtt voltak kisebb keresztény csoportok és ők építették a korai körtemplomokat. Tehát a morva és cseh templomtípus a nép körében terjedt el elsőnek. Szent István pedig ezekre a keresztény közösségekre alapozhatta az egyházmegyerendszerét. Hiszen ott könnyebb terjeszteni a kereszténységet, ahol már legalább a csírái megvannak. Erre jó példa az 1009-ben megalapított pécsi püspökség, ahol igaz, hogy nincs körtemplom, de valószínűleg az ókeresztény cella trichorát használták első székesegyházként, egészen a lombard típusú bazilika megépüléséig. Hasonlóan képzelhető el a körtemplomok esete is Eger, Gyulafehérvár vagy akár a többi esetében is.

A másik felvetésünk szerint pedig a magyar és lengyel uralkodó megismerte a korai szláv rotundákat és mivel olyan templomokra volt szükségük, amiket gyorsan meg lehet építeni és a nép számára is elfogadható, ezért átvették a formát. Nyilván egy kisméretű körtemplom megépítése jóval egyszerűbb és gyorsabb, mint egy hosszázás bazilikáé. A forma átvétele után pedig Géza és I. Mieszko is kicsit átalakította a funkciót és így kialakultak reprezentációs palotakápolnák.

¹ Szilágyi, 2009

NEMZETSÉGFŐI KÖZPONTOK

Az egyházi és királyi építésű palotakápolnák után most áttérünk a kisebb lokális központokban épült rotundák tárgyalására. Látni fogjuk, hogy funkcionális szempontból nem történt jelentős változás ezen körtemplomok esetében, hanem a helyi hatalommal bíró nemzetségfők átvették ezt a formát hatalmuk reprezentálása céljából. Mielőtt belekezdenénk az általuk alapított rotundák bemutatásába, röviden összefoglaljuk a magyar törzsi, nemzetségi struktúrát és Szent István államszervezetét, valamint egyházszerzetének a téma szempontjából ide kapcsolódó részét, a monostoralapításokat.

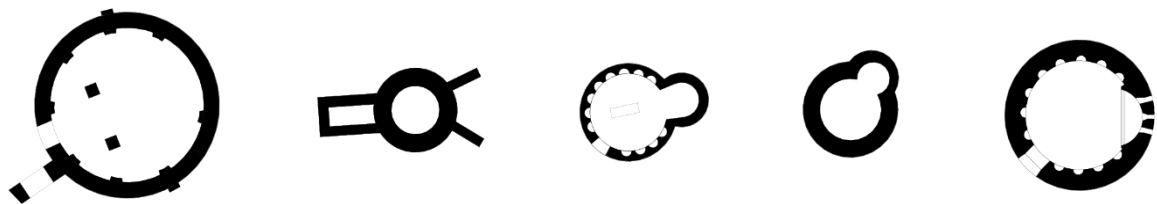
A honfoglaló magyarok „nyolcas” törzsszövetségbe szerveződve éltek. Ezen belül volt egy hét törzsből álló magyar és egy háromból álló kabar törzsszövetség. A társadalom legmagasabb pontján a fejedelmek álltak: a nagyfejedelem, akit követett a gyula és a kündü, aki a csatlakozó kabarok fejedelme volt. A fejedelmeket pedig rangban a törzsfők követték, akik alá a nemzetségfők tartoztak. Tóth Sándor László szerint összesen legfeljebb 40-50 nemzetségre tagolódott a törzsszövetség. A törzsek autonóm egységet alkottak, a közös háborúban azonban részt vettek. Ezt a politikai berendezkedést hívjuk nomád/steppei szövetségi államnak. A portyázó hadjáratok megszűnésével a törzsszövetség válságba került, amit Géza és István oldott meg az állam átszervezésével. Belpolitikájukban a központi hatalom megerősítésére törekedtek. Géza szövetséget kötött többek között az Abákkal és – felesége, Sarolt révén – a gyulákkal, más törzseket pedig a befolyása alá vont. Majd fia, István legyőzte Koppányt, Ajtonyt és az erdélyi Gyulát, amivel felszámolta a törzsszövetséget és elkezdte egy európai típusú, keresztény állam kialakítását.¹ Ezzel a központi hatalom megszilárdult, a lokális területi egységekben pedig csak nemzetségi szinten koncentrált a hatalom.

István a végrehajtó hatalom megszervezése végett közigazgatási egységekre osztotta az országot, amihez mintaképként szolgálhatott számára Nagy Károly államszervezete vagy a Bizánci Birodalom közigazgatási rendszere. Az István által alapított területi egységeket hívjuk várispánságoknak – később vármegyéknek – melyeknek élén az ispán állt. Az ország felosztásánál figyelembe vette az eddigi nemzetségi birtoklások által kialakult rendszert,

¹ Tóth Sándor László, 2014, 13-25. old.

sokszor ispánnak is az adott helyi, lojális nemzetségfőt nevezte ki.¹ Az Árpádok uralkodásának kezdetén az ország területe nagy százalékban királyi magánbirtok volt, majd csak az 1200-as években válik egyre gyakoribbá a királyi földek eladományozása.

Már Szent István egyházszervező munkájának keretében elkezdődött a szerzetesek betelepítése az országba. A korai időben kizárólag, de később is elsősorban Benedek-rendi szerzetesek érkeztek. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy nem csak a nyugati kereszténységet képviselő monostorok épületek ebben az időben az országban, István alapított három bazilita (ortodox) kolostort: Oroszlámoson, Veszprémvölgyön és Szávaszentdemeteren.² Ezeken kívül Ajtony is alapított bazilita szerzeteseknek monostort a Maros közelében Ajtonymonostoron.³ Megkülönböztetünk királyi alapítású kolostort, monostort és világi előkelő által alapított, nemzetségi monastorokat. A koraiak kivétel nélkül mind királyi alapításúak, és a Dunántúlon találhatóak meg. Ezzel szemben a keleti országrészben alapított korai monastorok nemzetségi alapításúak lehettek, egyik legkiemelkedőbb példája ennek az Aba nemzetség által alapított abasári vagy a feldebrői monastor. Az ezekben a monastorokban lévő szerzetesek elsődleges feladata nem missziós tevékenység folytatása volt⁴ – bár folytathattak, és a 12-13. századig lelkipásztori munkát is végeztek –, hanem – a királyi alapításúak esetében – a király lelki üdvéért és terveinek sikeres megvalósításáért való szüntelen imádkozás. Ez a nemzetségi alapítás esetében a nemzetségfőre vonatkoztatva is elképzelhető. A 11. században a monastorok magánegyházak voltak, tehát az alapító magántulajdonát képezték, szabadon rendelkezhetett felettük. Ez majd csak a század közepétől kezd el megváltozni, ilyenkor kezdenek el kialakulni a kegyúri egyházak, amiben az alapító kegyúr már csak előjogokkal rendelkezik.⁵

8. ábra
Abasár, Mágórhalom, Miskolc, Ják, Bény
(M=1:500)

¹ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarország-varmegyei-es-varosai-1/temes-varmegye-19AF7/temes-varmegye-tortenete-irta-szentklaray-jeno-dr-apatkanonok-1A1D5/i-a-honfoglalastol-a-mohacsi-veszig-1A1D6/3-temeskoz-az-arpad-hazi-kiralyok-alatt-temes-varmegye-megalakulasa-1A243/a-varispansagok-1A25A/>

² Szilágyi, 2009, 131. old.

³ Györffy, 1963-98, 836-837. old.

⁴ Kertész Zsófia, 2011

⁵ M. Aradi Csilla, 2007, 85-86, 89-90. old.

A konkrét példák bemutatását a történelmileg nagyon jelentős, az abasári Bolt-tetőn található rotundával kezdjük. Az ásatás során egy kör alaprajzú, szentély nélküli kápolnát találtak, mellette pedig egy hozzá nyugatról csatlakozó épületet. A körtemplom belsőterében feltártak két pillért a bejárat felőli oldalon, amiken kívül a régész még kettő létezését ugyancsak feltételezte. Valószínűsíthető, hogy ezek a pillérek egy kegyúri karzatot tartottak.¹ Az épületegyüttes építése – a talált leletek datálása alapján – a 11. századra tehető, az építtető pedig az Aba-nemzetség volt. Az együttes funkciójára több feltételezés létezik. Az ásatást végző régész szerint ez egy, az Abák által alapított monostor lehetett. Kozák Károly ezzel szemben azt állítja, hogy a körtemplom palotakápolnaként funkcionált, a hozzá csatlakozó épület pedig egy palota volt. Az mindenképpen kijelenthető, hogy ez a forma könnyen beleilleszthető az előző alfejezetben tárgyalt palotakápolnák sorába. Valószínűsíthető, hogy az építtető Aba Sámuel lehetett, aki még uralkodása előtt építtette az abasári monostort vagy palotakápolnát. A későbbi király jó kapcsolatot ápolt Istvánnal és nagy befolyással bírt, ő volt az uralkodó utáni második ember, a nádor. Mivel tehát nagyhatalommal bírt, és egy igen tekintélyes család feje volt, ennek szimbolizálásaként építhette meg az uralkodói alapítású rotundák mintájára a saját monostorát/palotakápolnáját, ahova később eltemették.

Aba Sámuel másik kiemelkedő jelentőségű építkezése Feldebrőn volt, egy négyzet alaprajzú, öt hajós monostortemplom, melyre négy oldalról egy félkör alakú apszis csatlakozott. A formában keleti, Kaukázus-vidéki hatás fedezhető fel. A templom alatt – még ma is megtalálható – egy oszlopokkal két részre osztott altemplom, melyhez keletről egy félköríves szentély, nyugatról pedig egy sírkamra csatlakozik. Már uralkodása alatt kezdte el építeni Aba Sámuel a templomot, azzal a céllal, hogy itt temessék el, de neki már nem sikerült befejeznie, hanem ezt később az Aba nemzetség tette meg.

Vésztő-Mágorhalomban található hazánk egyik legkorábbi rotundája. Alaprajza a feltárt maradványokból következtetve egy, a megszokotthoz képest kis méretű (6,6 m), kör alakú hajóból áll, amihez keleten két sugárirányú támpillér vagy körszelet szerű toldalék, nyugaton pedig egy hosszúkás előtér csatlakozik. Szilágyi András felveti, hogy nem az alapfalakat találták meg az ásatás során a régészek, hanem a két méter széles sávalapozást, amiből arra következtet, hogy Vésztőn nem egy egyszerű kör alaprajzú, hanem egy kívül kör, belül hatkaréjos rotunda állhatott. A rotunda Ajtony területén épült, feltehetőleg 1002-ben

¹ Kozák, 1985, 129.o.

9. ábra
Vésztő-Mágorhalom, rotunda

történt ortodox megkeresztelkedése után nem sokkal, de még Istvánnal vívott háborúja előtt. Funkciója keresztelőegyház lehetett.¹

A rotundán kívül az idők során egymásra rétegződve négy másik épület nyomait is felfedezték a régészek: egy 11. századi hosszházas plébániatemplomot, egy 12. századi kolostort, aminek a

kerengőjében találták meg a rotundát, és egy háromhajós templomot a 12. század végéről, egy bencés apátság részeként. A 12. században ez a terület már a Csolt nemzetséghez tartozott, ők alapítottak itt egy bencés apátságot. A legkorábban épült rotundáról feltételezhető, hogy keleti keresztény templomnak épült. A helyszínen talált lapos falazókövek mészkőanyagából arra lehet következtetni, hogy bizánci típusú freskók díszítették a körtemplom belső falait. Az a szokásostól eltérő gyakorlat, hogy az újépítésű templomokat nem a régi rotunda helyére építették, ugyancsak arra enged következtetni, hogy a bizánci térítéshez lehet kötni a körtemplomot. Mivel ugyanis a második templom a Vata-féle pogánylázadás –, melyben az Orseolo Péter és az általa preferált Német Római Császársággal szembeni tiltakozások csúcsosodtak ki – leverése után épült.²

Régészeti kutatások eredményeképpen Miskolctapolcán 2012-ben megtalálták a Miskolc nemzetség monostorát.³ Egy 12. században épült bencés apátsági templom és egy korábban, a 11. században épült rotunda romjait fedezték fel a régészek, ami alaprajzi szempontból egy kör alakú hajóból és ahhoz észak-keleten kapcsolódó, patkóíves záródású szentélyből állt. Pusztai Tamás szerint a rotunda eredetileg keresztelőkápolnaként funkcionálhatott, és a település lakosságát szolgálta ki. Majd az apátsági templom építésénél a meglévő körtemplomot beleépítették abba, és az reprezentatív szerepet kapott, temetkezési célra használták. A rotunda hajójának a közepén a régészek egy téglából épített sírt találtak, ami a monostor alapítójáé, tehát Miskolcé vagy az ő egyik leszármazottjáé. A régészeti feltárás

¹ Szilágyi, 2009, 198.old.

² Istvánfi Gyula, 1985, 70-74.old.

³ http://www.ng.hu/Civilizacio/2012/11/egy_11_szazadi_rotunda_romjai_

szerint az épületegyütteshez még egy elem hozzátartozott, ami az apátsági templomtól nyugatra található. Ez lehetett a Miskolc nemzetség udvarháza.¹

A Hont-Pázmány nemzetség területén, Felvidéken ma is áll a bényi, tizenkét apostol számára szentelt körtemplom, amit

10. ábra
Bény, rotunda

feltételezhetően Hont fia, Byn vagy az ő utódai építhettek az 1000 utáni évtizedekben.² Hont és Pázmány svábföldi lovagok voltak, akiknél megszállt és segítségüket kérte István, Koppány ellen vívott háborúja idején. Ezután adományozhatta nekik a király ezt a területet. A rotunda alaprajza kívülről egyszerű kör alakú, belül viszont 12 fülke és egy 3,6 méter mély exedra mélyed a falba, ahol az oltár állhatott. A 12 ülőfülkét a bejárat és a szentély nyolc-négy arányban osztja ketté. A rotunda mellett áll egy apátsági templom is, ami a premontrei rend tulajdonát képezi. A bényi körtemplom funkciója és építési ideje kapcsán több kérdés is felmerült a kutatókban. Egy elképzelés szerint a rotunda egyidőben épült a mellette álló, 13. században Amádé által alapított apátsággal, a falu plébániatemplomaként.³ Ezt cáfolja Szilágyi András⁴ azzal a ténnyel, hogy a premontreieknek – a bencésekkel szemben – van jogosultságuk papi tevékenységek végzésére, tehát nem lett volna szükségük külön plébániatemplom építésére. Ő a bényi rotundát nemzetségek központban épült körtemplomnak feltételezi, amit baptisztériumnak használhattak. Németh Zsolt is elveti azt az elképzelést, miszerint a rotunda plébániai funkciót töltött be.⁵ Szerinte is lehetséges, hogy nemzetségfői templomnak épült, viszont ugyanakkor felveti azt a lehetőséget is, hogy a premontreiek előtt egy másik szerzetesi közösség használhatta bizonyos szertartásaik elvégzéséhez. Mindenesetre azt meg kell jegyeznünk, hogy Bény esetében nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a rotunda korábban épült volna a mellette álló apátsági templomnál.

¹ Pusztai, 2013

² Szilágyi, 2009, 249.old.

³ Gervers-Monár, 1972, 39.old.

⁴ Szilágyi, 2009 250.old.

⁵ Németh, 2017, 116.old.

Jákon található a Ják nemzetség központja, ahol ma megtalálható a híres Szent György bencés apátsági templom, mellette a – vele egyidőben épült – négykaréjos rotundával. Ez alatt a kápolna alatt előkerült egy régebbi körtemplom is, ami tehát már az apátsági templom előtt is létezett. Az ugyancsak Szent Jakabnak szentelt rotunda alaprajza egy kör hajóhoz csatlakozó félköríves apszisból állt. A környező sírokban talált leletek alapján építése a 11. század közepére tehető. Funkciója valószínűleg megfeleltethető a többi, hasonlóan nemzetségi központban épült körtemploméval, tehát plébániai funkciót töltött be a nemzetségi hatalom szimbolizálásán túl.

A fentebb említett példák kiválasztásánál nem a teljesség igényére törekedtünk, még ezeken kívül is található nemzetségi alapítású monostor és rotunda az országban (Győr-Kaposszentjakab). Összefoglalásként elmondható, hogy megfigyelhető a forma nemzetségi átvétele az uralkodói rétegtől, amit részben hasonló funkcióra: temetkezésre, hatalmi reprezentációra használtak. Ezek mellett nagyon gyakori volt, hogy a rotunda mellé később bencés monostort alapítottak.

PLÉBÁNIAATEMPLOMOK

A rotundák már a 11. században megjelenhettek a falusi plébániatemplomok között. Sőt, mint ahogy már eddig is utaltunk rá, valószínű, hogy az uralkodói és nemzetségfői központokban épült körtemplomokat is használták erre a funkcióra. Ez a funkcióváltás fokozatosan játszódott le, ezért nem húzható egyértelmű határ az épületek közé. A folyamat áttekinthetősége érdekében kiemelünk néhány jellemző példát, de ebben az alfejezetben sem célunk minden emlék részletes ismertetése.

Az első körtemplomok, amiket már ebbe a csoportba sorolunk, még mindig szoros kapcsolatba hozhatók az uralkodói réteggel és a reprezentációval. Egy ilyen körtemplom alapjai találhatóak Sárospatakon, a mai katolikus templom déli oldalán, hiszen még az Anjouk idején is királyi kápolnaként (*capella regia*) utaltak az épületre¹.

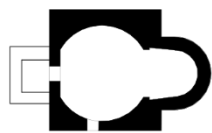
Szintén királyi alapítású rotunda épült a csanádi erődítés területén. István király itt alakított ki ispáni várat és a csanádi püspökséget, amelynek élére Szent Gellértet helyezte. Néhány rotundáról még elképzelhető, hogy az ispánsági rendszerhez kapcsolható: Vasvárbán a

¹ Geveres-Molnár, 1972, 29. old.

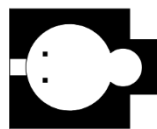
Domonkos kolostor mellett megtalált rotunda¹ vagy a Nagyecsed közelében lévő Sárvári körtemplom, amely Szatmár vármegye központjában épült.

Ezektől eltér Kisnána esete, ahol a körtemplom korábban épült, mint a körülötte lévő vár. Feltételezhető, hogy a rotunda a 11. századi Egyházasnána falu plébániatemploma volt.² A templomot több fázisban bővítették. Nyugatról egy tornyot csatolták hozzá és elkezdték a területet megerősíteni, majd a 14. században átalakították egy gótikus stílusú várkapolnává.

Szintén a 11. században épülhetett Magyarország legismertebb körtemploma, az Ösküi. Régészeti feltárások megállapították, hogy eredetileg a hajót kőből rakott kupola fedte, a tetőszerkezet pedig kúp alakú lehetett.

Dejte

Hidegség

Kiszombor

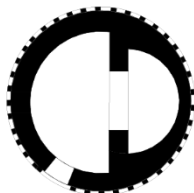
Karcsa

Gérény

Végkeresztúr

Süvéte

Szalonna

11. ábra
Plébániatemplomok
(M=1:500)

A Felvidéken, leginkább Pozsony környékén összpontosuló rotundák egy külön csoportba sorolhatók. Az alaprajzuk egyszerű kör, kelet felé történő tájolásra egyiknél sem találtak nyomot. Természetesen elképzelhető, hogy az oltár egy keleti falfülkébe volt mélyesztve (lsd.: Bény). Sajnos ezek az emlékek csak alapjaikban maradtak ránk, ezért ilyen következtetéseket nehéz levonni.

Az egyik legérdekesebb épület ezek közül, az 1935-ben feltárt az egykori Szent Lőrinc kolostor melletti templomkomplexum.³ A kör alaprajzú kápolna feltételezhetően 1100 előtt épült. Majd a 13. század folyamán átépítették egy keleti apszisos rotundává, de nem az apszis hozzátoldásával. A templomot úgy helyezték el, hogy az új szentély a régi körépítmény közepére essen. Ez a tény utal arra, hogy a régebbi épület „szakrális központja” a kör centrumában volt. Egyszerű kör alaprajzú épületmaradványok találhatóak még a pozsonyi várhegyen, amely szintén egy

¹ Valter, 2005, 190. old.

² Szilágyi, 2009, 214. old.

³ Szénássy, 2005, II. kötet, 55. old.

hosszházás templom mellett épült. Hasonló körtemplom állt még Pozsonyban a Szent Miklós templom mellett, a Szent Márton Dóm helyén és a dévényi vár területén is.

A „rejtett” körtemplomok egy másik szokatlan épülettípusnak nevezhetők. Összesen két ilyen templom ismert a Magyar Királyság területéről. Különlegességük, hogy kívülről egyszerű, román kori hosszházás templomnak néznek ki, de igazából a négyszögletes külső egy kupolával fedett kör hajót rejt magában. Minden bizonnyal a ma Szlovákiában található dejtei és a hidegségi is a 12. században épülhetett. Elképzelhető, hogy a típus előképei a keleti egyház területén keresendők¹, de akár az is lehet, hogy a négyszögletes tömb konkrétan a tér elrejtése miatt épült.

Legalább ennyire különlegesnek számítanak a kívülről kör, belülről hatkaréjos templomok is. Ezzel a típussal a kutatók az elmúlt évtizedekben meglehetősen sokat foglalkoztak és eredetükre különböző variációkkal álltak elő. Elképzelhető, hogy a korai görög térítéshez köthetők (Ajtony, Gyula), horvát kapcsolat is felmerült, hiszen Dalmáciában meglehetősen elterjednek mondható a hatkaréjos tér, azonban ott kívülről is megjelent a karéjoság. Felmerült a kapcsolat lehetősége a Kaukázus-vidéki építészettel, ahol szintén megjeleik a hatkaréjos tér hengeres tömegbe rejtése (pl.: Goguba). A Kárpát-medencében a típust három épület képviseli, ami ma is áll: Gérény, Karcsa és Kiszombor.²

A Kolozsmonostori erőd területén feltárt centrális templom alapozása szintén egy ilyen típusú épületé volt. Mérete és kiserkesztése is közel megegyezik a másik hárommal³. Monostorapáti területén 2014-ben folyó ásátások során feltártak az egykori Almádi bencés apátság szentélyének az északi oldalán egy kívül 7 méter átmérőjű kör, belül hat karéjos templomot⁴. Ez az épület a típus egyetlen dunántúli példája.

A belül hatkaréjos templomok funkciója máig kérdéses és a formai eredetüket sem sikerült tisztázni. Mi a plébániatemplomok közé soroltuk, mert Gérény, Karcsa és Kiszombor

12. ábra
Szalonna, Antiochiai Szent Margit rotunda

¹ Geveres-Molnár, 1972, 43. old.

² Marosvári, 2014, 37. old.

³ Szilágyi, 2009, 121. old.

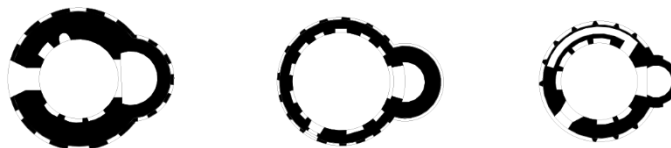
⁴ http://www.ng.hu/Civilizacio/2014/08/az_almadi_rotunda

estén biztos, hogy hosszház hozzátoldása után akként kezdték használni. Azonban, hogy eredetileg milyen céllal épültek, arra csak hipotézisek vannak.

A 12.-13. században, az érett román kor idején sem maradt abba a körtemplomok építése. Természetesen arányuk a hosszházas templomokhoz képest jelentősen lecsökkent. Feltételezhetően kegyúri alapítású rotundák is épültek még ebben az időben, amik hamar az adott település plébániatemplomává váltak. Erre egy jó példa a szalonnai Antiochiai Szent Margit körtemplom, amely szentélyében három csontvázat találtak eltemetve¹.

Vágkeresztúri téglából épített Szent Kereszt titulusú körtemplomot Kozák Károly a Johannitákhoz köti. A falu neve és a templom titulusa is alátámasztja az állítását. Hasonlóan kapcsolható a keresztes lovagokhoz a süvétei Antiochiai Szent Margit tiszteletére szentelt, egyszerű kör alaprajzúnak tűnő belsőszentélyes templom. Mi is egyetértünk azzal a lehetőséggel, hogy a lovagrendek elősegíthették a körtemplomok elterjedését a királyságban². Azonban ez a körtemplom is plébániatemplommá vált az idők folyamán.

A Délnyugat-Dunántúlon a 13. században több egyszerű körhajós, félköríves apszisos rotunda is épült. Ezek az épületek már egyáltalán nem köthetők reprezentációhoz vagy memoriális funkcióhoz. Egyszerű falusi templomok voltak. Vitenyedszentpál, Nagytótlak, Kallósd és feltételezhetően Móríczhely. Mind a négy téglából épült az 1260-as években, kívülről falpillérek tagolták az épülettömeget.³ A hajójukban fal fülkék találhatóak. A bagodvitenyedi Szent Pál rotunda arányai meglehetősen zömökek és falai is vastagok, ezért valószínűleg ez lehetett a legrégebbi a három közül. Utána épülhetett Nagytótlakon a Szent Miklós templom, majd végül Kallósdon a szintén Szent Miklós titulusú templom. Ennek a rotundának az arányai már a gótikát idézik, sőt a szentélyt elválasztó diadalív enyhén csúcsíves. A Móríczhelyi rotunda már nem áll. Mérete jóval nagyobb a fentebb tárgyalt körtemplomokétól.

13. ábra
Vitenyedszentpál, Nagytótlak, Kallósd
(M=1:500)

¹ M. Kozák, 1981, 17. old.

² Szilágyi, 2009, 255. old.

³ Kozák, 1977, 75. old.

Nyugatról négyzetes torony csatlakozott az épülethez és körülötte erődítés állt, azonban ezeket később építhették, valószínűleg a 14.-15. század között.¹

A bemutatott példákon látható, hogy az épületforma egy funkcióváltozáson esett át és ez lehetővé tette, hogy megjelenjen a falusi plébániatemplomok között. Viszont felvethető egy kérdés: Mi az oka, hogy a forma az eredeti funkció nagy részének elhagyása után is viszonylag sokáig tovább tudott élni? A válaszadást nehezíti az, hogy a 12. századra már a hosszházas templomok voltak az elterjedtek a falusi plébániatemplomok körében, ezt alátámasztja az is, hogy néhány korábbi körtemplomot, már a román korban hosszházzal bővítették. Mindennek ellenére a forma hatása tovább élt.

A falusi körtemplomoknak még koragótikus változata is felfedezhető. Az „átmeneti korszak” idején a köralaprajzú hajót és patkóíves szentélyt felváltotta a sokszögű alaprajz. Azonban a kisméretű, jellemzően nyolcszög alaprajzú templomokat centralitásuk köti a korábbi körtemplomokhoz.

Talán a szoros kapcsolat leginkább Veszprémi Szent György rotunda esetén ismerhető fel. A már bemutatott kora Árpád-kori körtemplom helyére a 13. század végén építettek egy új kápolnát. Nyolcszögletes alaprajzához köríves szentély kapcsolódott, nyugati oldalához pedig egy gazdagon faragott későgótikus kaput is építettek. Feltételezhetően a Szent György ereklye tiszteletére építették újjá a kápolnát. Jelentőségét bizonyítja, hogy Luxemburgi Zsigmond 1401-ben búcsún vett részt a kápolnában, később Vetési püspököt pedig a templom hajójába temették el.²

Érdekesség, hogy az eddig taglalt funkció típusok is tovább élnek még a koragótikában. A nemzeti központok területén épült körtemplomokhoz sorolható a Nyírbátor területén épült Krisztus Szent Teste titulusú oktogon. A zilcszentjakabi Szent Jakab bencés monostortól északra található szintén nyolcszögletes kápolna, ami a 13. század végén épülhetett. A centrális kápolnának a funkciója azonban kérdéses, mivel jóval a monostor után épült. Valószínű, hogy a nemzeti központ körül kialakuló település plébániatemploma volt.³

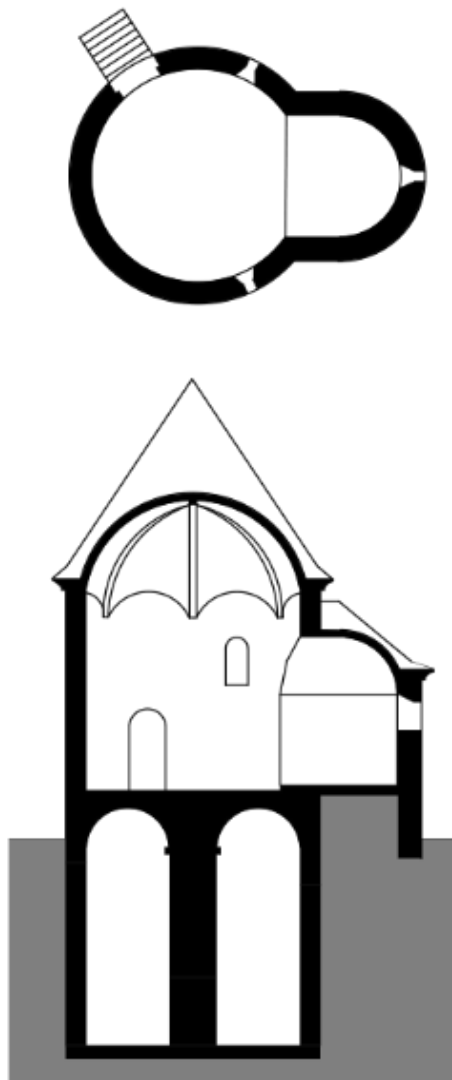
Ezek az épületek lehettek a középkor utolsó centrális épületeinek egy csoportja, amelyek még a korai rotundákhoz kapcsolhatók formailag. Azonban volt egy másik épület típus is, amely a körtemplomok formavilágát vette át.

¹ Szilágyi, 2009, 184. old.

² <https://varlexikon.hu/veszprem-szt-mihaly-szekesegyhas>

³ Szilágyi, 2009, 185. old.

KARNEREK

14. ábra
Nagyszombat, karner

A körtemplomok fejlődését tekintve legkésőbb a karnerek alakultak ki, viszont aztán az egész középkoron át kedveltek maradtak. A 12. században egy, az eddigiektől eltérő funkcióra kezdték el használni az épülettípust, ami a felépítésében is némi változást hozott magával. A középkori Magyarország történetében kicsit később, ezen század végén, a 13. század elején találkozhatunk először ezekkel az építményekkel.

Rendeltetésük szempontjából a karnerek a temetkezéshez kapcsolódnak, halotti kápolnaként szolgáltak.¹ A legnagyobb eltérés az eddigi típustól a kialakításukban mutatkozik: kétszintesek. A felső szint a temetőkápolna, ami legtöbbször a legáltalánosabb körtemplomformát követte a kör alakú hajójával és a hozzá kapcsolódó félköríves apszisával, az alsó, földbe mélyedő szint pedig egyszerű kör alaprajzú, amiben a csontház kapott helyet. Megjegyzendő, hogy ez a szint sok esetben nem volt teljesen a föld alá süllyesztve –, hogy le lehessen nézni a csontokra és hogy azoknak a szellőzése biztosított legyen– így a kápolna bejárata csak egy lépcsőn közelíthető meg. (lásd pl.: Hartberg, Tulln)

Egy érdekes kérdéssel találkozunk akkor, ha elgondolkozunk azon, hogy honnan eredeztethető a karnerek kétszintesége. Funkciójukból adódóan előképeknek tekinthetjük a késő római, ókeresztény mauzóleumokat, gondoljunk például Galla Placidia mauzóleumára, vagy a Rómában épült Santa Constanza templomra. Később, hasonló formában épült

¹ Gervers-Molnár Vera, 1972, 53-54. old.

Theoderic, gót király kétszintes sír építménye Ravennában. Ugyanakkor Marie Capra azt állítja, hogy a karnerek kétszintesége szír hatásra, a keresztes lovagokkal érkezett Európába.¹

Számos karner a helység temetőjében található, de ez nem jelenti azt, hogy eredetileg is temetőkápolnának építettek oda templomot, esetleg körtemplomot a kora középkorban.² Mint már korábban is említettük, a pogány kultúra nem vész ki egyidőben a kereszténység felvételével, a pogány rítusok eltűnéséhez még hosszú idő kellett az egyes országokon belül, miután államvallássá tették a kereszténységet. Ugyanakkor ezen szokások kiirtása céljából több intézkedés született törvényi szinten is. A pogány temetkezés visszaszorítására elrendelték, hogy csak a templom kerítőfallal körbevett közvetlen közelében szabad temetkezni. Így volt biztosítva, hogy a keresztény elvek szerint vezessék a szertartásokat, és emiatt vált temetővé a templomkert.³ Szilágyi András szerint, ha a kezdetekben felépített templom helyett nagyobb templom építése vált szükségessé, vagy a török-tatár pusztítás következtében elpusztult a régi, akkor új templomot építettek annak közelében. Mivel a temető viszont maradt az eredeti helyén a régi templomból temetőkápolna, karner vált. Így magyarázható az a megfigyelés, hogy a karnerek sosem állnak magukban, hanem mindig van mellettük egy nagyobb templom is.

A csontház, osszárium vagy németül Beinhaus, mint funkció megjelenik más területeken, más formában is. Azt a teret hívják így, ahova egymásra halmozva, nagy mennyiségben emberi csontokat helyeznek el, név nélkül. Sokszor ezt valamilyen formában a meglévő templomhoz építik, vagy annak egy meglévő terét (pl. alkápolnáját) alakítják át emiatt, de az is lehetséges, hogy egy új épületet emelnek ebből a célból, mint az az általunk tárgyalt téma esetében is látható. Mint

*15. ábra
Sopron, Szent Jakab kápolna*

¹ Bittermann, 2012, 21-22. old

² Szilágyi, 2009, 153. old.

³ Szilágyi, 2009, 153. old.

említettük, a kereszténység elterjedésével csak a templom környezetében lehetett temetkezni. Mivel ez egy jól behatárolt terület, ez magával vonzotta, hogy három-négy évszázadon belül a temetők beteltek, nem volt hely az új síroknak. Ennek következtében a helységnek szüksége volt egy csontházra, amiben a régi sírokból összegyűjtött csontokat tudták tárolni. Ez megmagyarázza, hogy ez a forma miért csak ilyen későn alakult ki.

A karnerek osztrák területeken találhatóak meg a legnagyobb számban, azon belül is Alsó-Ausztriában, és Ausztria keleti területein. Marie Caprának kutatása alapján 110 kerek karnerről van tudomása.¹ A nagy szám valószínűleg annak tulajdonítható, hogy mivel ott már a 800-as években megindult a keresztény térítés, ezért hamarabb teltek meg a keresztény temetők. Az Ausztriával szomszédos vidékeken is találhatunk karnereket, úgy, mint a középkori Magyarországon is, viszont jóval kisebb számban. Valószínűsíthető, hogy a forma az osztrák területeken alakult ki, és onnan terjedt tovább a környező országok határterületeire.

Az alábbiakban röviden bemutatunk néhány érdekesebb karnert a középkori Magyarország területéről. Csak a nyugati határvidéken és a Felvidéken fordulnak elő. A mai Szlovákia középső részén található három karner, viszonylag közel egymáshoz: egy Selmecebányán, egy Körmöcbányán és egy Besztercebányán. Ezek közül az első kettő még ma is áll.

Selmecebányán eredetileg bencés szerzetesek kezdték meg a bányaművelést, majd később szász bányászokat telepítettek a területre. Az itt álló karner védőszentje Szent Mihály arkangyal, gyakori volt ezt a patrónust adni a temetőkápolna céljából épített rotundáknak. A karner az alaptípusnak megfelelően kétszintes, az alsó szintje kör alaprajzú, a felső pedig egy félköríves apszissal bővített kör. Valószínűleg az 1200-as évek elején épülhetett. A körmöcbányai ugyancsak ebből az időből származik. Kétszintes, alsó szintje kör, a felső szintje ugyancsak kör, viszont itt a szentélynek csak egy kicsiny falbemélyedés van kialakítva. A védőszent ennél a templomnál is Szent Mihály. A Selmecebányaihoz való nagy hasonlóságból következtethetünk arra, hogy a két karner egy építőműhely munkája. A besztercebányai karnert 1826-ban lebontották. Ezen a településen is német telepesek kezdték meg a bányaművelést. Az építési idő az 1200-as évek közepe-végére tehető.²

¹ Gervers-Molnár Vera, 1972, 53.old.

² Szilágyi, 2009, 253.old.

Felvidékről még megemlíjtük a Nagyszombati karnert, amelyet 2008-ban fedeztek fel a régészek a Szent Miklós bazilika közvetlen közelében. A feltárás eredményeképpen a rotunda építését 1240 körülre datálják. A kialakítása megegyezik a tárgyalt általános karner-formával.¹

A mai Magyarország területén nagyon kevés karner található, ezek közül kiemelnénk a soproni Szent Jakab kápolnát. A Szent Mihály dombon épült a 11. században egy templom Szent Mihály patrónussal, mely mellé a 13. század második felében építették meg a Szent Jakab karnert a templomot körülvevő falon belül. A csontházzal kiegészített rotunda későromán, koragótikus stílusban épült, a késői plébániatemplomokhoz hasonlóan nyolcszög alapú hajóval, melyhez keleten a nyolcszög három oldalával záródó szentély csatlakozik. Az alsó szinten földbe mélyített, a szokásosnak megfelelően kör alaprajzú, apszis nélküli csontházat építettek. A koragótikus jegyeket jelzi a csúcsíves bejárat, ezenkívül mind a hajóban és az apszisban is található csúcsíves ülőfülke.²

A Fertő-tó közelében megtalálható még két másik rotunda is, amelyeket érdemesnek tartunk megemlíteni. Szentmargitbányán – mai nevén Sankt Margarethenben – látható még ma is a Szent Margit rotunda. Egy gótikus plébániatemplom mellett áll ez a koragótikus, hatszög alaprajzú, félköríves szentélyű karner.

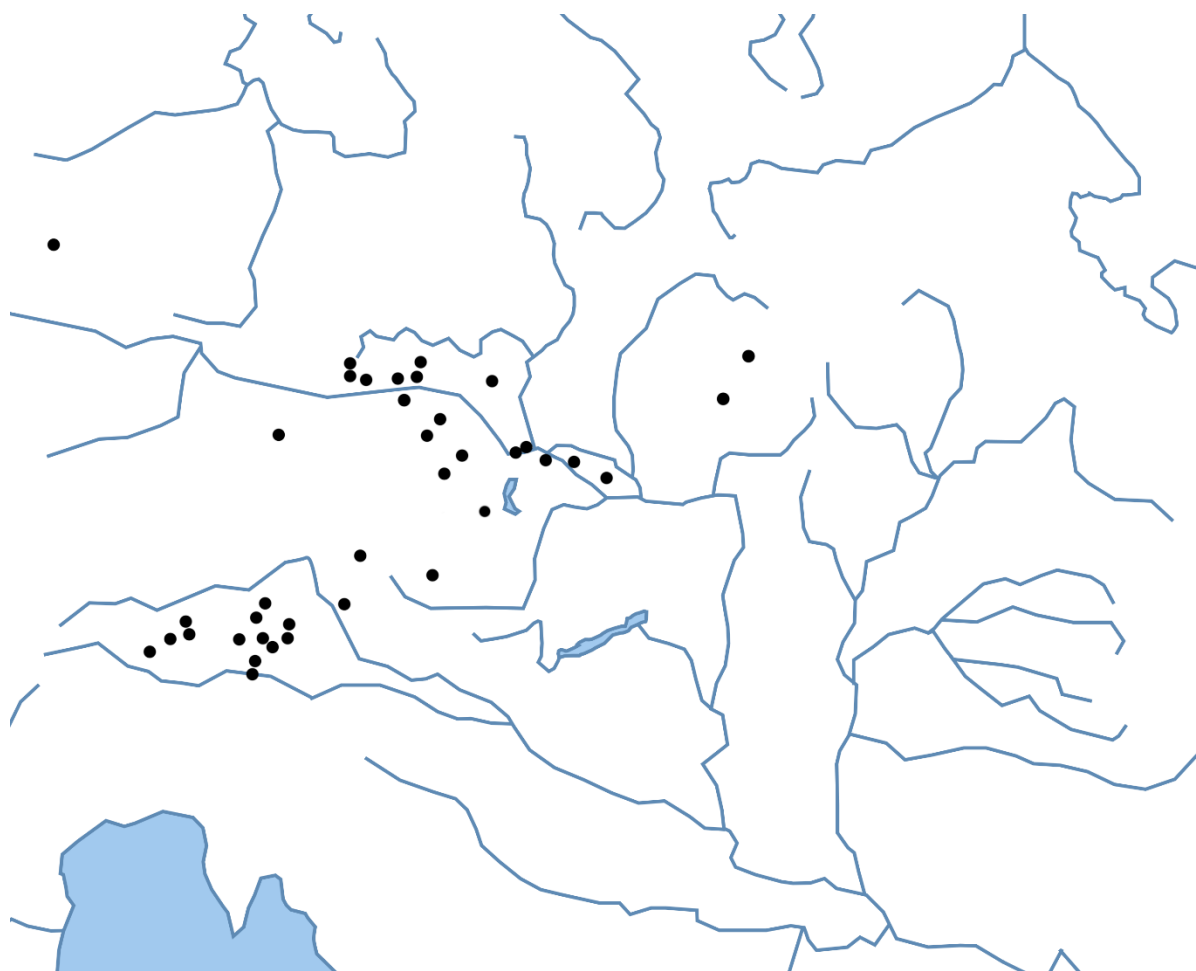
A másik rotunda Kismartonban épült a Szent Márton dóm mellett, feltételezhetően hexagonális alaprajzzal, apszis nélkül.³ Lehet, hogy keresztelőkápolna volt, de az elhelyezkedéséből, formájából és építési idejéből feltételezhetjük, hogy ez is egy kétszintes karner volt.

A legutóbbi példából láthatjuk, hogy a karnerek építése nem csak a román korban volt kedvelt, hanem még a koragótikus időkben is szívesen alkalmazták a típust, amikor csontházra volt szükség. Felmerül ezzel együtt a kérdés, hogy miért tudott ilyen sokáig népszerű maradni ez a forma még akkor is, amikor már a rotundák építése nem volt jellemző más célból.

¹ <http://apsida.sk/c/1112/trnava-romansky-karner>

² Szilágyi, 2009, 172.old.

³ Szilágyi, 2009, 173.old.

16. ábra
Karnerek (teljesség igénye nélkül)

5. FEJEZET

HIPOTÉZISEK

AACHEN TOVÁBB ÉLESE

Az eddigi fejezetekben bemutattuk a körtemplomok csoportjait, példákat hoztunk az egyes funkciókra és közben bizonyos összefüggésekre is kitértünk. Most szeretnénk kicsit jobban elmerülni az eddig felvetődött kérdésekben. Ezen kérdések közül a legfontosabb: Miért épültek körtemplomok Közép-Európában, azon belül a Kárpát-medencében kiemelkedően nagy számban? (1. függelék) Amióta foglalkoznak kutatók, művészettörténészek a témával, különböző válaszokat, hipotéziseket adtak erre a kérdésre. Azonban az idő múlásával egyre több és több rotunda kerül a felszínre és derülnek ki új információk. Ezek fényében szeretnénk megvizsgálni az eredettel kapcsolatos elméleteket.

Gervers Molnár Vera 1972-ben kiadott munkájában, Magyarországon elsőként foglalkozott a körtemplomokkal, mint egy összefüggő épületcsoporttal. Az eredetkérdést nagyon fontosnak gondolja, egyértelműen állást foglal a Nyugatról érkező centrális építészet hatása mellett. Konkrétan az aacheni palotakápolna formai redukálódását látja a korai magyar és lengyel palotakápolnában.¹ Ez az elképzelés néhány, jellemzően újabb külföldi tanulmányban is megjelenik.

Értekezésében két emléket emel ki, amelyekre alapozva egy lineáris, jól követhető rendszert épített fel. Feltételezi, hogy a német térítők, akiket Géza fejedelem hívott, Prágán keresztül érkeztek a Magyar Királyság területére és ez alapján egy erős kapcsolatot lát a prágai Szent Vítus és az esztergomi (szerinte szintén Szent Vítus) rotunda között. A prágai körtemplomot pedig egyértelműen Aachen hatásának tekinti, hiszen karéjokkal bővített, összetett terű uralkodói kápolnának rekonstruálták. Viszont, ahogy már a szóban forgó épületeknél említettük, ezek az állítások könnyen megcáfolhatóvá váltak. A prágai rotundáról kiderült, hogy eredetileg egyszerű belső terű (bár kiemelkedően nagy) rotunda volt és karéjokkal csak később bővítették.

Azonban ő is kitér korábbi körtemplomokra, lehangsúlyosabban a Mikulcicében feltárt három centrális épületre, mivel ezek is fejedelmi központban épültek. A morva rotundák közelében azonban nem található palotaépület, és emiatt a reprezentációs funkció és az aacheni kapcsolat is megkérdőjelezhető.²

¹ Geveres-Molnár, 1972, 12-13. old.

² Geveres-Molnár, 1972, 19-21. old.

Mindezek miatt mi úgy véljük, hogy Nagy Károly palotakápolnájának nem volt hatása a körtemplomok kialakulására. Viszont a forma elterjedésében esetleg szerepet játszhatott bizonyos szinten, hiszen cseh, lengyel és magyar területeken is vannak körtemplomok, amik uralkodói központ reprezentációs templomaként épültek és mindez egy funkcionális kapcsolatot eredményez.

KELETI HATÁSOK

Cirill és Metód életét, tevékenységét és a morva rotundákkal való kapcsolatukat már részletesen tárgyaltuk a korábbi fejezetben. Kozák Károly vetette fel, hogy a körtemplomok se Mikulcicében, sem Stare Mestoben nem a település központjában találhatóak, és ebből következtet arra, hogy - bár központi településen épültek - mégsem köthetők közvetlenül az uralkodóhoz és a reprezentációhoz. Elképzelése szerint a körtemplomok kialakulása Cirill és Metód térítéséhez köthető és a szláv népek identitásának megőrzése volt a célja az egyre erősödő Frank befolyástól.

Az elméletét alátámasztja az is, hogy a morva települések központjában hosszházas templomokat tártak fel, és a körtemplom csak a külvárosokban, valószínűleg később épültek.¹ Ez a hipotézis nagyon elterjedt a szláv művészettörténészek körében, szokás a rotundákat a szláv liturgia szakrális terének vélni. A cseh fejedelemség első rotundáit is (Levy Hradec, Budec) a Metód által megkeresztelt I. Borivojhoz kötik. A szláv liturgiának nagy hatása lehetett a centrális templomforma elterjedésében a szlávok körében. Az erős morva és cseh kapcsolaton túl Lengyelországban is megjelent a szláv liturgia a csehek hódítása és térítése miatt. Azonban néhány fontos kérdésre nem kapunk választ az elméletből: miért a Kárpát-medencében ismert a legtöbb rotunda? a bizánci térítők miért építettek volna számukra idegen alaprajzú templomokat? Hiszen igaz, hogy a Kelet-Római birodalom területén jellemzőbb volt a centrális építészet, mint nyugaton, de rotundához hasonló kisméretű templom nem található ott sem, tehát Cirill és Metód közvetlen előképe nem származhatott onnan.²

Érdekesség, hogy Metód tanítványai, miután elűzték őket a morva fejedelemségből, nagyrészt a Bolgár Cárságba menekültek. A legtöbb forrás innen származik a szláv nyelvű liturgiáról, de Bulgáriában nincsen rotunda. (Esetleg két kivétel említhető Preszláv -

¹ Kozák, 1985, 112-113. old.

² Szilágyi, 2009, 93-94. old.

Aranytemplom és Sofia – Szent György templom) Ennek szerintünk az oka az, hogy a Bizánci Birodalom közelsége miatt inkább az ott elterjedt térformákat alkalmazták.¹

Közép-kori centrális templomok esetén felmerülhet még a Kaukázus-vidék építészetének hatása is. Ezt az elméletet általában konkrétan a magyar hatkaréjos épületeknél és a szórványemlékeknél szokták felvetni. Szerintünk sem zárható ki, hogy a magyarok kapcsolatba kerültek a népvándorlás idején a grúzokkal és örményekkel, és így az általuk gyakorolt keresztény vallással is. Azonban az nem tűnik valószínűnek, hogy ennek az érintkezésnek a hatására épült volna a templomaink egy része a 10.-12. században. Főleg azért, mert a Közép-Európában leginkább jellemző körhajós, keleti apszisos templomtípus nem található a szóban forgó területeken.²

Valószínűbb, hogy a Kárpát-medencébe ettől függetlenül is érkezett építészeti hatás a Kaukázus területéről és annak következtében épültek a korai szórványemlékek. A Magyar Királyság hatkaréjos templomainál pedig lehet, hogy egyáltalán nem játszott szerepet az ilyen jellegű konkrét keleti kapcsolat. Elképzelhető, hogy ezekben az épületekben a dalmát templomok belső tere és a Közép-Európai rotundaépítészet tömegének szintézise valósult meg és így a Kaukázusi rokonemlékektől függetlenül alakult ki ez a sajátos forma.

EGYENSÚLY KELET ÉS NYUGAT HATÁRÁN

Az eddigi hipotézisek nem adtak egyértelmű választ a körtemplomok eredetével kapcsolatban és természetesen erre mi sem leszünk képesek. Szerintünk ezek az elméletek leginkább a korai elterjedést magyarázzák. Ha így vizsgáljuk őket, akkor látható, hogy kelet és nyugat hatása nem zárja ki egymást. A szláv liturgia és az Aachenhez köthető uralkodói reprezentációs funkció egyszerre lehettek bizonyos mértékben az okai a közép-európai körtemplomok elterjedésének, de nem a megjelenésüknek. Sőt, bizonyos templomoknál akár az antik karéjos (additív) építészet hatása is felvethető.

A rotundáknál megfigyelhető hatások azt bizonyítják, hogy az itt élő népek egyszerre próbáltak Kelet és Nyugat között egyensúlyt teremteni, úgy hogy közben céljuk volt a saját függetlenségük megőrzése. Szerintünk ez az állapot adott lehetőséget a körtemplomok

¹ Szilágyi, 2009, 108. old.

² Szilágyi, 2009, 65-67. old.

kialakulására. A ma legkorábbinak tartott morva rotundák szerintünk nem közvetlenül Cirill és Metód hatására épültek, ők a formának a funkcióját adhatták. A Közép-Európában élő embereknek céljuk lehetett, hogy olyan templomuk legyen az újonnan megismert kereszténység számára, amivel azonosulni tudnak. A szakrális terek, ahogyan már a 2. fejeztben taglaltuk, ősidők óta kapcsolatba hozhatók a centralitással. Valószínűleg a szláv, a magyar és feltételezhetően az avar népből is közös volt az, hogy az archetipikus kapcsolat centralitás és szakralitás között erősen élt bennük. Szerintünk ez független az antik vagy az ókeresztény centrális építészettől, jóllehet azok is pont ennek a kapcsolatnak a példái, csak az évszázadok alatt több változáson estek át.

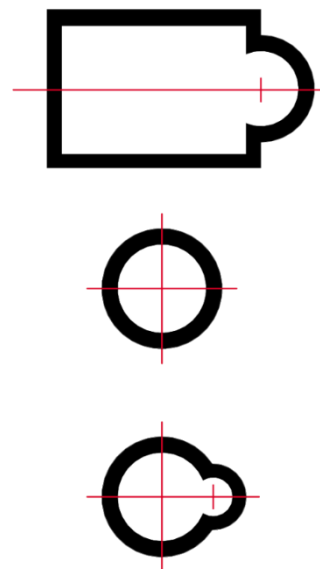
A körtemplomok ennek az összefüggésnek egy egyedi jellegű kibontakozásai, amit a terület történelmi helyzete eredményezett. Tehát szerintünk a rotunda – annak ellenére, hogy kapcsolatba hozhatók keleti és nyugati hatásokkal – mégis leginkább egy független, de eközben ezekkel közös gyökerű, egyedi épülettípus.

Cirill és Metód felismerhette ezt az ősi hitvilágba visszavezethető hagyományt. A hívők igényeihez igazodva pedig elkezdték alkalmazni a centrális teret mint keresztény templomot. Ez magyarázatot ad arra is, hogy a magyarok miért vették át ezt a térformát az itt élő népektől és miért kedvelték a teljes középkor alatt. Nem a szláv liturgia szakrális tereként tekintettek rá, még ha a szlávok úgy is használták, hanem pusztán csak ez a forma volt, ami számukra is a szimbolikus kapcsolatot jelentette a természetfeletti, Istennel.

A Magyar Királyságban épült kiemelkedő számú, körtemplomnak pedig szerintünk, az az oka, hogy itt tudott a legtovább egyensúlyban maradni kelet és nyugat hatása és ez biztosította a forma tovább élését. Hiszen a morva és cseh területek a Német-Római császárság befolyása alá kerültek, a Lengyel királyság uralkodó családja pedig német területre menekült az ottani pogánylázadás alatt. Ezzel szemben az Árpád-ház keletről tért vissza a királyságba, tehát Szent István halála után is biztosítva volt a kultúrák közti harmónia, ami teret adott a körtemplomok elterjedésére (2, 6. függelék).

A MULTIFUNKCIONÁLIS KÖRTEPLOM

A közép-európai körtemplomok egyértelműen a kereszténység szakrális terei voltak, még akkor is, ha a forma „szellemi” háttere a kereszténység előtti időkből származik. Az eddig bemutatott archetípus formán kívül egy másik praktikus oka is lehetett a körtemplomok elterjedésének. A kör alaprajzú épület kitűzése meglehetősen egyszerűbb, mint egy téglalap alakúé, mivel nincsen szükség derékszög szerkesztésére, pusztán egy adott középpontra és egy távolságra. Ezenfelül bizonyos szempontból az építése is könnyebb, mint egy hosszházas templomnak. Hiszen nincsenek sarkai az épületnek, így a kő vagy téglarakást lehet végig egységes módszerrel csinálni. Ezek az okok, most elenyészőnek tűnhetnek, de szerintünk akkor, amikor a körtemplomokat építették a praktikus okok is fontosak voltak az építők számára.

17. ábra
Tengelyes + centrális térkombináció

A dolgozatunkban bemutatott példákban levonható az a következtetés, hogy a rotundák legelterjedtebb változata Közép-Európában az, amikor egy kör hajóhoz keletről egy félköríves vagy patkóíves apszis csatlakozik. Ez az alaprajzi elrendezés már a korai rotundáknál megtalálható, de egészen a gótika előtti „átmeneti időszakig” épültek (3, 4. függelék). A kör alaprajzú hajó miatt mondható centrálisnak ez az épület típus. Viszont, ha figyelembe vesszük a keleti szentélyt és az esetleges nyugati karzatot (lsd.: Kallósd, Cieszyn), akkor megjelenik egy Ny-K irányú tengely is az épületben. Ez a kettős alaprajz is rámutat arra, hogy különböző funkciókra használták az első körtemplomokat. A centralitás a keresztelés és a halotti kultusz miatt, a tengelyesség pedig a misézés és esetleg a reprezentáció miatt volt szükséges. Idővel ezek a rendeltetések váltak szét és lettek egy-egy tárgyalt emléktípus meghatározó funkciójává.

Tehát logikusnak tűnik feltételezni, - nem csak a funkció fejlődés, hanem a jellemző alaprajz miatt is - hogy ezek a templomok több funkció szerepét töltötték be. Mindemelett sok esetben egy terület legelső keresztény templomáról beszélünk, ez a tény is azt támasztja alá, hogy egy épületben próbálták kielégíteni az összes funkcionális igényét a kereszténységnek és emiatt a korai körtemplomok multifunkcionálisnak nevezhetők.

6. FEJEZET

ÖSSZEGZÉS

Összegzésként tehát a forma eredetével kapcsolatban kijelenthetjük, hogy ez a templomtípus Közép-Európában alakult ki. Kifejlődésében hatással volt rá valamilyen szinten mind a Nyugat, mind a Kelet építészete, viszont mintegy egyensúlyként valósult meg a két oldalról érkező impulzusok hatására, nem elfeledve a meglévő pogány szokásokat sem, amit a körben mint archetipikus formában vélhetünk felfedezni. Tehát az eddigi kutatásokkal ellentétben mi nem eredeztetjük a rotundákat Aachentől, nem tételezünk föl egyértelmű keleti kapcsolatokat és nem is tartjuk egy minden hatásoktól mentes, meglévő pogány formának, amibe a keresztény funkció beleköltözött. Véleményünk szerint ezen impulzusok mind közrejátszottak a kialakulásban, de a körtemplomoknak a régió geopolitikai adottságai miatt volt szükséges létrejönniük.

A körtemplomok funkcióját tekintve pedig arra a konklúzióra jutottunk, hogy egy olyan forma alakult ki, ami nem csak egy meghatározott funkció betöltésére volt alkalmas. Dolgozatunkban kifejtettük, hogy a rotundák miként alakultak át az uralkodók és egyházi központok reprezentatív szakrális tereiből a nemzetségek hatalmi szimbólumaivá, majd egyszerű plébániákká és csontházakká. Ezalatt láthattuk viszont, hogy az alaprajzi forma nagy változáson nem esett át, miközben számos funkció beleköltözött, tehát kijelenthetjük, hogy egy multifunkcionális tér alakult ki.

Tanulmányunkban megpróbáltuk árnyalni az eddigi kutatások eredményeit más nézőpontok felállításával. Az elmúlt évtizedek eseményeiből is láthatjuk, hogy a feltárt leletanyag még nem teljes, újabb emlékek előkerülésével kell számolnunk. A téma tehát még egyáltalán nem tekinthető lezártnak; számos kutatás szükséges ahhoz, hogy közelebb kerülhessünk korai történelmünk szempontjából ezen igen jelentős építészeti emlékeink eredetéhez és funkcionális kérdéseinek megválaszolásához. Reméljük, hogy jelen kutatásunk is elősegítette ezen közös cél elérését.

BIBLIOGRÁFIA

- Bittermann, 2012 Eva Bittermann: Diplomarbeit, Kunstgeschichte, Universität Wien, 2012.
- Bóna, 2001 Bóna István: Erdély a magyar honfoglalás és államalapítás korában, Erdélyi Tudományos Füzetek 231, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2001.
- Bukowska, 2010 Dr. Aneta Bukowska: The Origins of the Christianity in Poland. Actual Research on Church Archaeology, Jagiellonian University in Cracow, Krakó, 2010.
- Buzás-Kovács, 2014 Buzás Gergely-Kovács Olivér: Középkori várak, Mátyás Király Múzeuma, 2014.
- Entz, 2009 Entz Géza Antal: Székesfehérvár, Osiris, Budapest 2009.
- Firlet- Pianowski, 2016 Janusz Firlet, Zbigniew Pianowski: Familia ecclesiae in the towns of the Wawel Castle and the Prague, History museum in Gniezno, Gniezno, 2016.
- Gerevich, 1990 Gerevich László: Towns in Medieval Hungary, Akadémia Kiadó, Budapest, 1990
- Geveres-Molnár, 1972 Geveres-Molnár Veronika: A középkori Magyarország rotundái, Művészettörténeti Füzetek 4. Akadémia Kiadó, Budapest, 1972.
gótikus épülete, Mátyás Király Múzeuma, 2012
- Görföl – Kovács, 2011 Görföl Jenő - Kovács László: Középkori templomok Dél-Szlovákiában, Nap kiadó, 2011.
- Guzsik Dr. Guzsik Tamás: A középkori építészet története
(Összefoglaló, segédlet és ábraanyag)
- Guzsik Dr. Guzsik Tamás: Keresztény liturgiák építésze
- Guzsik, 1999 Dr. Guzsik Tamás: Beszélő kövek/Gondolatok a magyar kőépítészet első emlékeiről, Architectura Hungariae 13. sz., 1999.
- Györffy, 1963-98 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, Akadémia Kiadó, Budapest, 1963-98.
- Gyurkó, 2006 Gyurkó János: Árpád-kori templomok a Kárpát Medencében, Érdi Környezetvédő Egyesület, Érd, 2006.

- H. Tóth, 1991 H. Tóth Imre: Cirill-Konstantin és Metód élete, működése, JATE, Szeged, 1991.
- Horváth-Gondos, 2009 Horváth Zoltán György - Gondos Béla: Erdély legszebb középkori templomai, Romanika kiadó, 2009.
- Istvánfi, 1985 Istvánfi Gyula: Vésztő-Mágorhalom, Csoltmonostor helyreállítása, 1978-82. Műemlékvédelem XXIX, 1985
- Kertész, 2011 Kertész Zsófia: Kolostorok, monostorok nevei Magyarországon a korai ómagyar korban, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2011.
- Kleinessel, 1984 Kleinessel János: Építészet III. otthonunkról/ kézirat, Tankönyvkiadó, Budapest, 1984
- Kozák, 1977 Kozák Károly: Téglából épített körtemplomaink és centrális kápolnáink a XII-XIII. században, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1976-77.
- Kozák, 1985 Kozák Károly: Közép-Európa centrális templomai (IX-XI. század), Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17., 1984-85.
- Ludwig, 2003 Ludwig Emil: Felvidéki műemlékkausz, Maecenas, Budapest, 2003.
- M. Aradi, 2007 M. Aradi Csilla: Somogy megye árpád-kori és középkori egyházszervezetének létrejötte és megszilárdulása-doktori disszertáció, 2007.
- M. Kozák, 1981 M. Kozák Éva: Régészeti kutatások a szalonnai református templomban, Hermann Otto Múzeum Évkönyve XX., Miskolc, 1981.
- Marosvári, 2014 Marosvári Attila: A kiszombori rotunda, Kiszombor Nagyközség Önkormányzata, Szeged, 2014.
- Németh, 2014-17 Németh Zsolt: A Kárpát-medence legkülönlegesebb Árpád-kori templomai I-II., BKL kiadó, 2014-17.
- Pusztai, 2013 Pusztai Tamás: A tapolcai bencés apátság építéstörténete, 2013
- Szakács, 2012 Szakács Béla Zsolt: Négykaréjos templomok az Árpád-kori Magyarországon, 2012.
- Szarka, 2016 Dr. Szarka János: Az esztergomi várhegy Árpád-kori templomai, 2016
- Szénássy, 2005 Szénássy Árpád: Felvidéki Árpád-kori templomok lexikona I-II., KT Kiadó, 2005.

- Szilágyi, 2009 Dr. Szilágyi András: A Kárpát-medence Árpád-kori rotundái és centrális templomai, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2009.
- Szőke, 2011 Szőke Béla Miklós: Pannonia a karoling korban, Akadémiai doktori értekezés tézisei, Budapest, 2011.
- Tóth Tóth Sándor: A 11–12. századi Magyarország Benedek-rendi templomainak maradványai
- Tóth, 2014 Tóth Sándor László: A magyar törzsszövetség politikai életrajza (A magyarság a 9-10. században), Akadémiai doktori értekezés tézisei, Szeged, 2014.
- Tóth-Buzás, 2016 Tóth Endre, Buzás Gergely: Magyar építészet sorozat 1. kötet, Kossuth Kiadó, Budapest, 2016.
University of Zadar, Zadar, 2012.
- Valter, 2005 Valter Ilona: Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon, METEM, Budapest, 2005.
- Vežić, 2012 Pavuša Vežić: Dalmatian Hexaconchs - Similiarities and Differences,

LINKJEGYZÉK:

http://www.znojemskarotunda.cz/rotund09.htm#Nejstarsi_rotundy

<https://www.klaster-sazava.cz/en/about/history>

<http://www.muemlekem.hu/hatareset/show/703>

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/temes-varmegye-19AF7/temes-varmegye-tortenete-irta-szentklaray-jeno-dr-apatkanonok-1A1D5/i-a-honfoglalastol-a-mohacsi-veszig-1A1D6/3-temeskoz-az-arpad-hazi-kiralyok-alatt-temes-varmegye-megalakulasa-1A243/a-varispansagok-1A25A/>

http://www.ng.hu/Civilizacio/2012/11/egy_11_szazadi_rotunda_romjai

http://www.ng.hu/Civilizacio/2014/08/az_almadi_rotunda

<https://varlexikon.hu/veszprem-szt-mihaly-szekesegyhazi>

<http://apsida.sk/c/1112/trnava-romansky-karner>

<http://praha-archeologicka.cz/>

ÁBRAJEGYZÉK:

Borító: Nagytótlak, Szent Miklós

<https://mapio.net/pic/p-78797358/>

1. Fejezet fedőlap: Öskü, Szent Kereszt

https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%96sk%C3%BCi_kerektemplom

2. Fejezet fedőlap: Aachen palotakápolna

<https://hu.pinterest.com/pin/44613852534463114/>

3. Fejezet fedőlap: Rip-hegy, Szent György

https://cestovani.idnes.cz/foto.aspx?r=kudyznudy&c=A140430_161511_iq_sdeleni_bes

4. Fejezet fedőlap: Süvéte, Antiochiai Szent Margit

<http://apsida.sk/c/18/sivetice>

5. Fejezet fedőlap: Szent Cirill és Metód

<https://catholicexchange.com/cyрил-methodius-love-evangelism>

6. Fejezet fedőlap: Kallósd, Szent Anna

<https://mapio.net/pic/p-21734044/>

1. *ábra* <http://irisharchaeology.ie/2012/12/images-of-newgrange-through-the-ages/>
2. *ábra* <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/rome-finally-restoring-mausoleum-augustus-180963132/>
3. *ábra* <https://en.wikipedia.org/wiki/Baptistery>
4. *ábra* Szerzők ábrája
5. *ábra* Szerzők ábrája
6. *ábra* <https://www.slavorum.org/great-moravian-castle-has-been-unearthed/>
7. *ábra* Szerzők ábrája
8. *ábra* Szerzők fényképe
9. *ábra* Szerzők ábrája
10. *ábra* Szerzők ábrája
11. *ábra* Szerzők ábrája
12. *ábra* Szerzők ábrája
13. *ábra* Országépítő - 2012/4

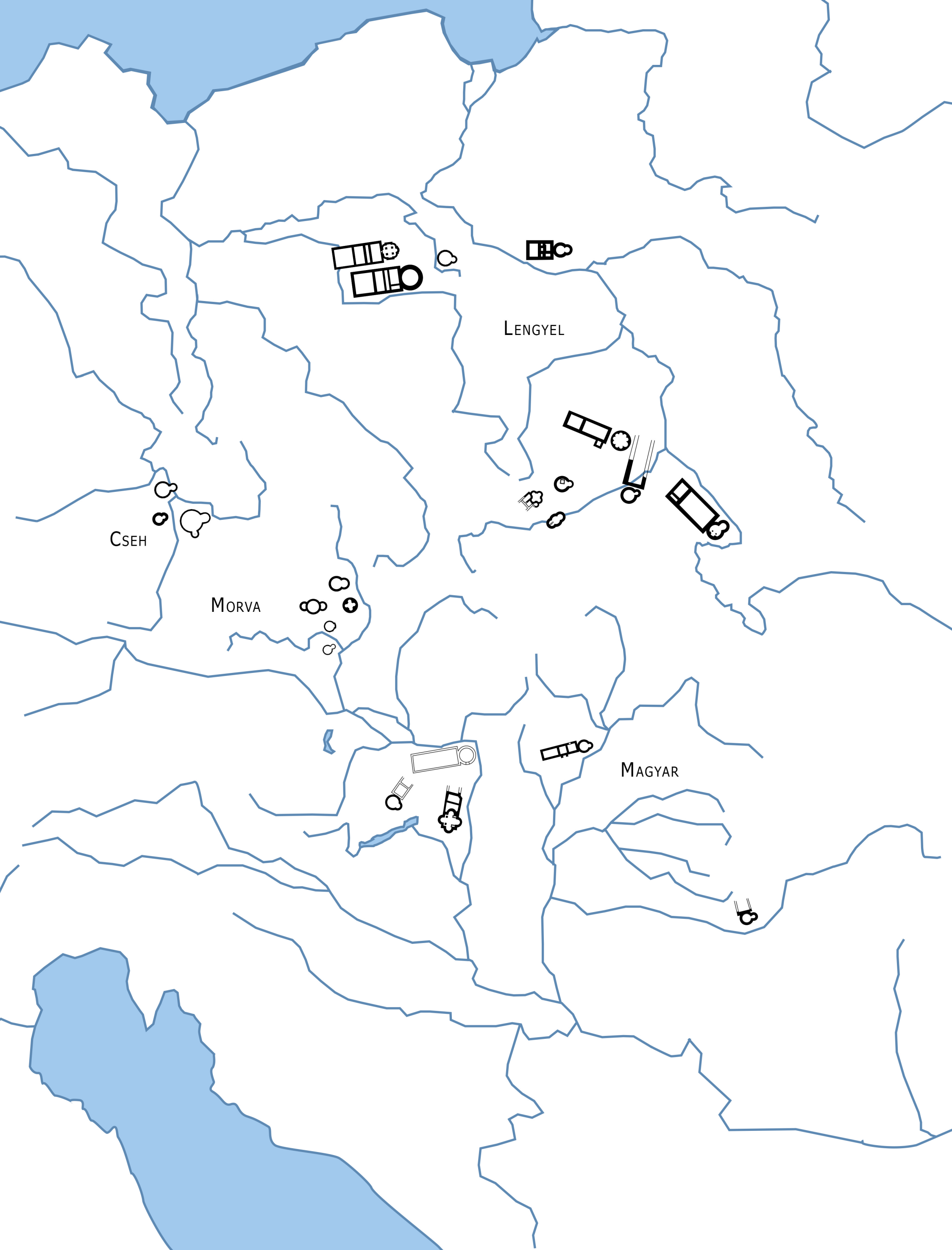
14. ábra Szerzők fényképe
15. ábra Szerzők ábrája
16. ábra <http://www.varak.hu/latnivalo/index/391-Szalonna-templom/>
17. ábra Szerzők ábrája
18. ábra Szerzők ábrája
19. ábra <http://wikimapia.org/23283932/hu/Szt-Jakab-k%C3%A1polna>
20. ábra Szerzők ábrája
21. ábra Szerzők ábrája

1. függelék

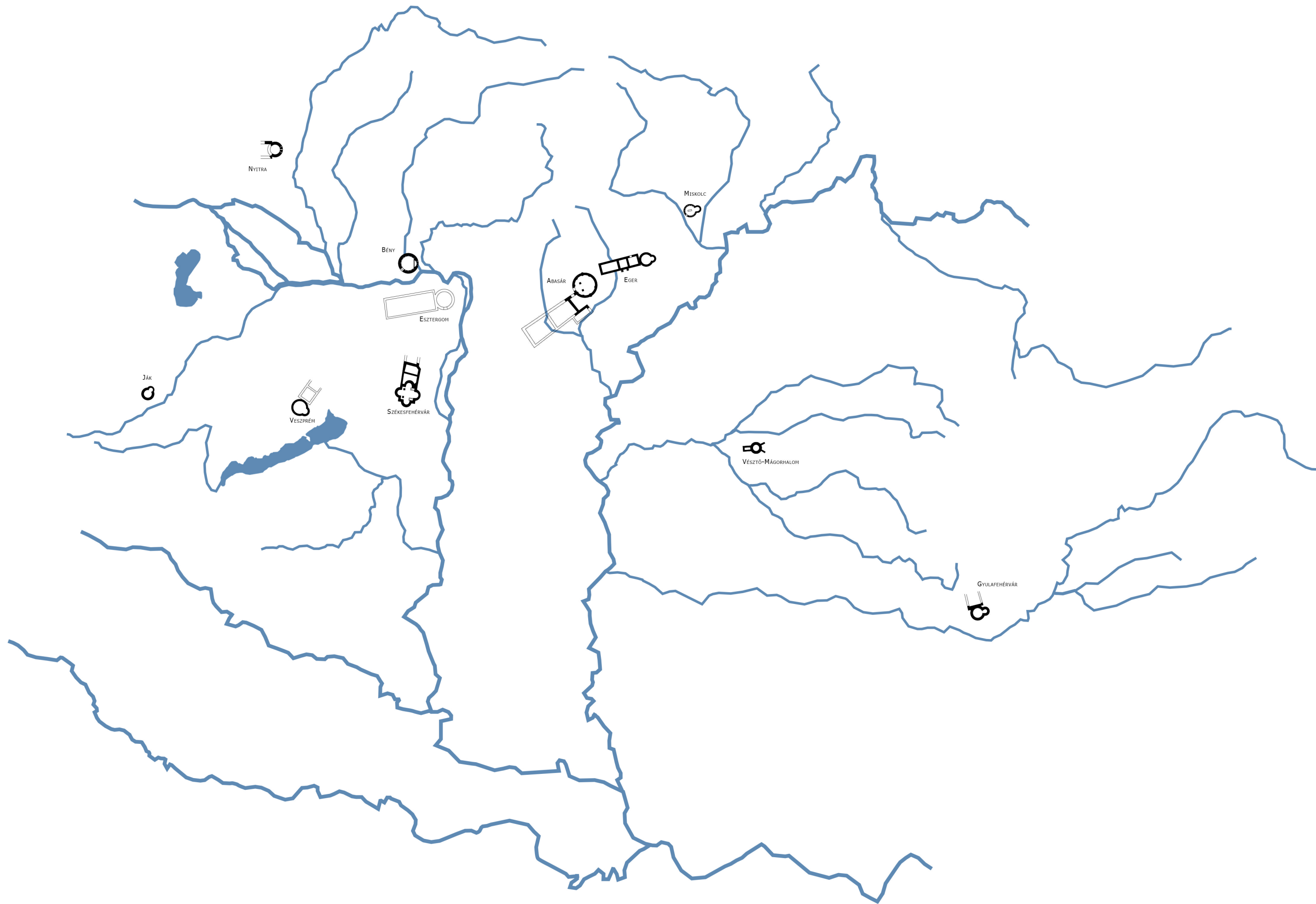
KÖZÉP-EURÓPA KÖRTEPLOMAI

(A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜLL)

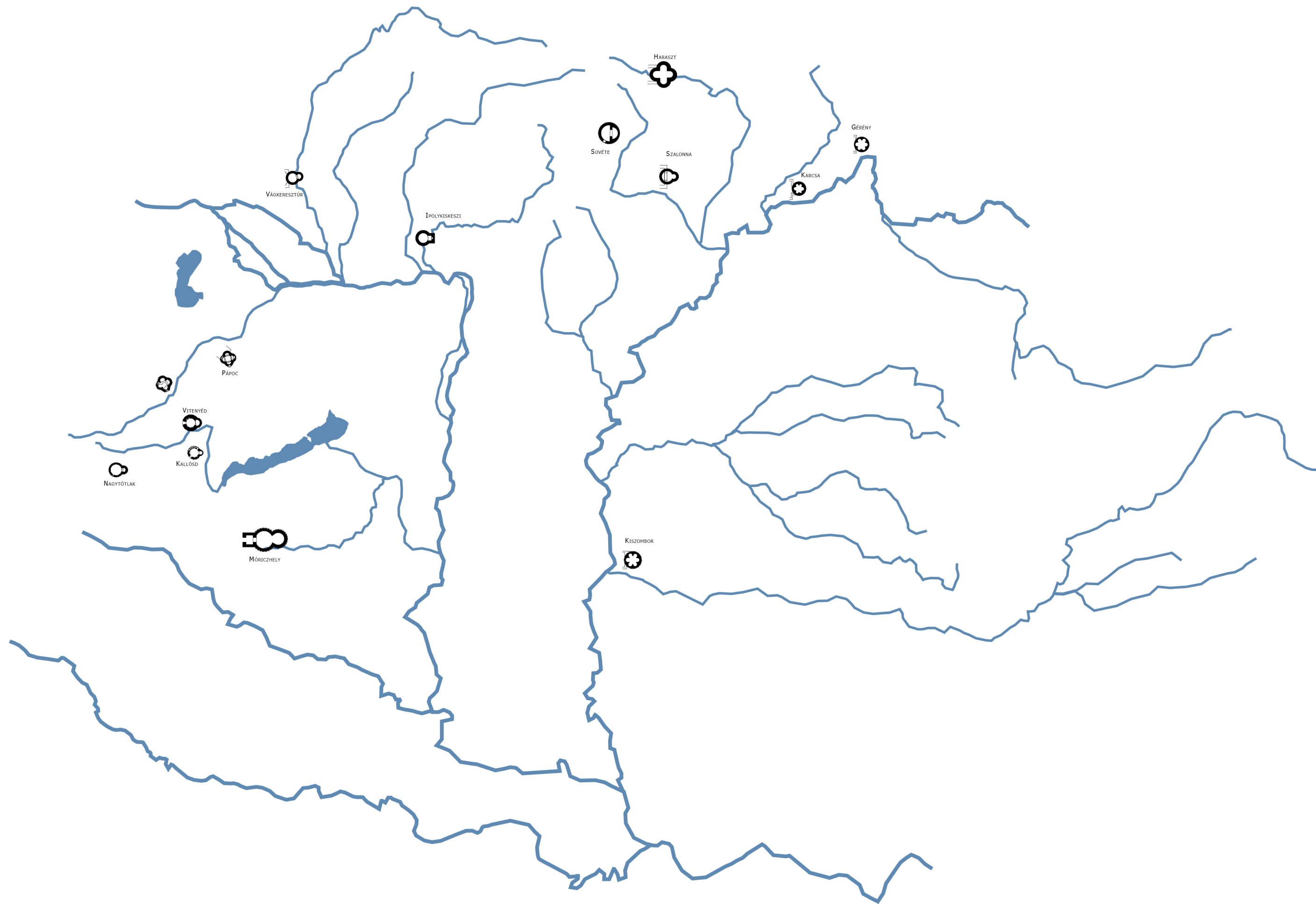
2. függelék

KÖZÉP-EURÓPA KORAI KÖRTEPLOMAI ÉS PALOTAKÁPOLNÁI

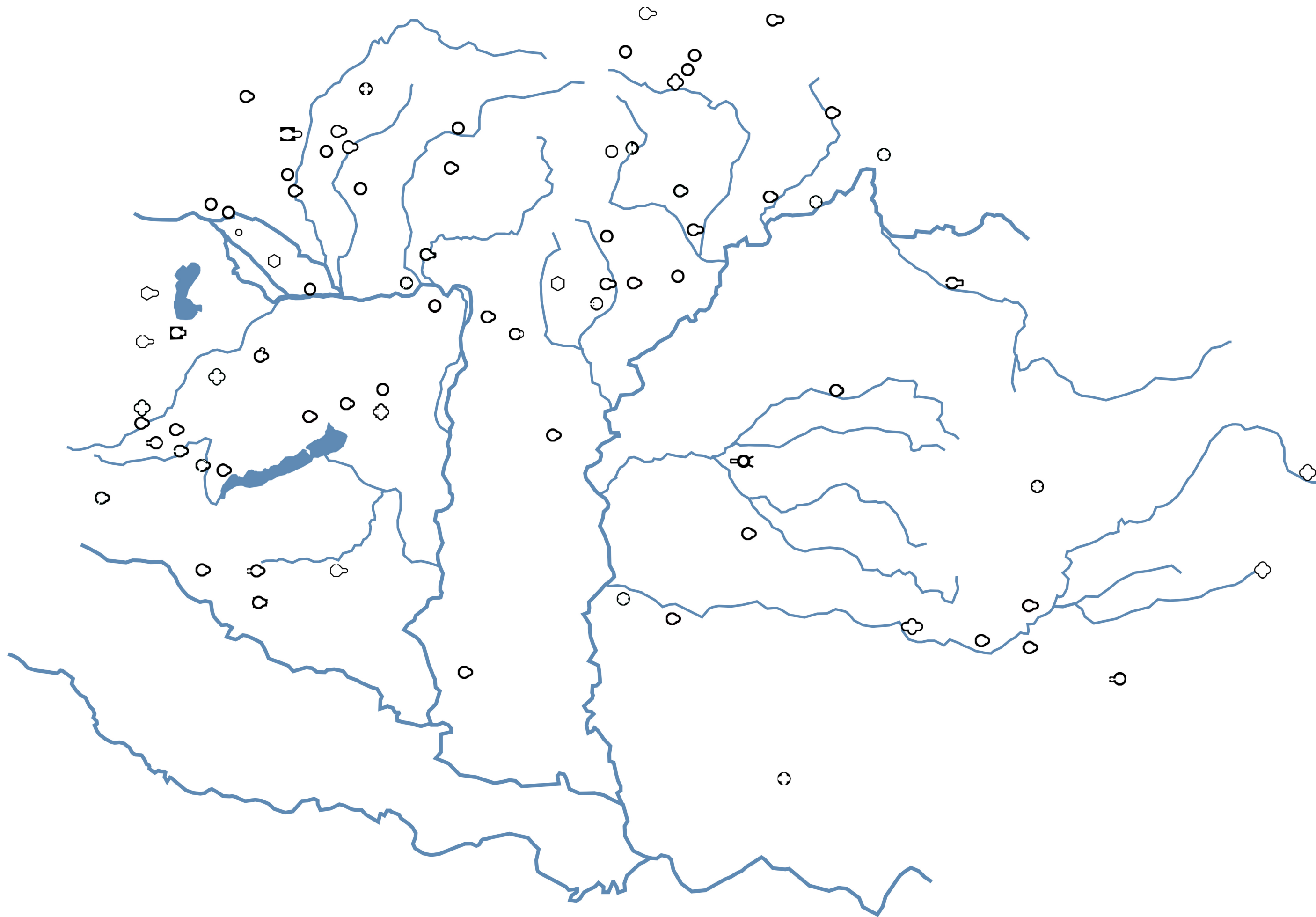
3. függelék

URALKODÓI ÉS NEMZETISÉGI KÖZPONTOK
10-11. SZÁZAD
M = 1:2000

4. függelék

TÉGLÁBÓL ÉPÍTETT KÖRTEMLOMOK
12-13. SZÁZAD
M = 1:2000

5. függelék

ALAPRAJZI SÉMÁK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

(A TELJESSÉG IGÉNYE NEÉLKÜL)

MORVA ROTUNDÁK

MIKULCICE

STARE MESTO

CSEH ROTUNDÁK

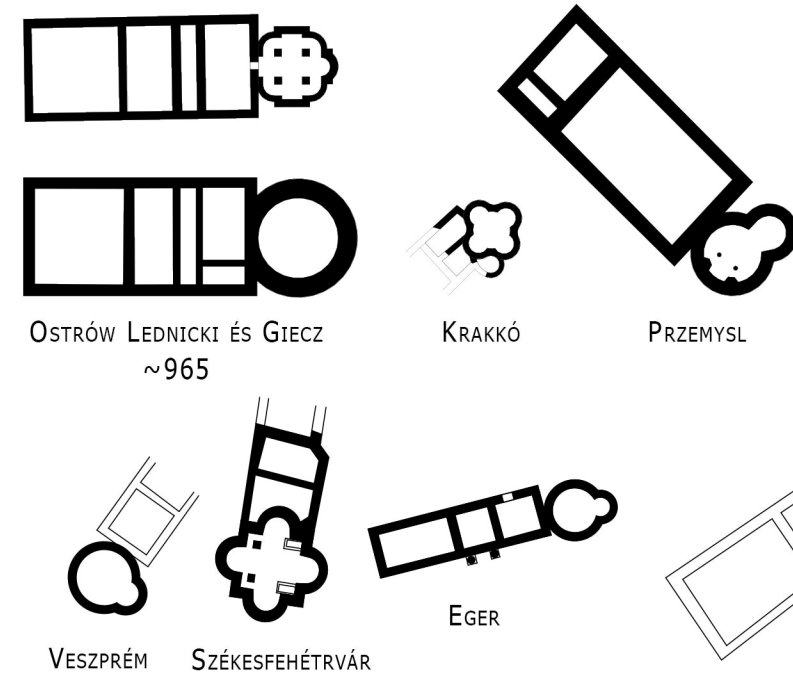
BUDEC, SZENT PÉTER ÉS PÁL

LEVY HRADEC, SZENT KELEMEN

PRÁGA, SZENT VITUS RUTUNDA
~925

MAGYAR ÉS LENGYEL PALOTAKÁPOLNÁK

OSTRÓW LEDNICKI ÉS GIECZ
~965

KRAKKÓ

PRZEMYSŁ

VEZSPRÉM

SZÉKESFEHÉTRVÁR

EGER

ABASÁR

SZÁVA, SZENT KERESZT
1070

11. SZÁZADI PLÉBÁNIAEMLÉKHELYEK:
ÖSKÜ, KISNÁNA, KEREKEGYHÁZA

ROTUNDÁK ELTERJEDÉSE

ÁLAG

BÉNY

IPOLYKISKESZI

PÁPOC

JÁK

SZALONNA

SÜVÉTE

"KALLÓSDI MŰHELY" ~1260

BAGODVITENYED

NAGYTÓTLAK

KALLÓSD

OKTOGONÁLIS KÁPOLNÁK

KAPOSSZENTJAKAB

VEZSPRÉM

NYÍRBÁTOR

850

900

950

1000

1050

1100

1150

1200

1250

862
CIRILL ÉS METÓD
TÉRÍTÉSE A MORVÁKNÁL

872
I. BORIVÓJ
CSEH FEJEDELEM

895
MAGYAR HONFOGLALÁS

963
I. MIESZKO
LENGYEL FEJEDELEM

973
GÉZA FEJEDELEM
MEGKERESZTELKEDIK

1001
SZENT ISTVÁN
KIRÁLYYÁ KORONÁZÁSA

1046
I. ANDRÁS ÉS
VATA FÉLE LÁZADÁS

1054
ÉGYHÁZSZAKADÁS

1091
MAGYAR-HORVÁT
PERSZONÁLUNIÓ

1141
II. GÉZA

1172
III. BÉLA

1212
ÖRÖKLETES
CSEH KIRÁLYSÁG

1217
II. ANDRÁS
KERESZTES HDJÁRATA

1241
TATÁRJÁRÁS